

Tartu Ülikool
Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Rasmus Nõmmeots

CLAIRE L. ADIDA, DAVID D. LAITINI JA MARIE-ANNE VALFORTI TEOSE „WHY
MUSLIM INTEGRATION FAILS IN CHRISTIAN-HERITAGE SOCIETIES“ VALITUD
PEATÜKKIDE TÕLGE JA TÕLKE ANALÜÜS

Magistriprojekt

Juhendaja: Piret Rääbus

Tartu
2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. SIHTTEKST	4
2. TEOREETILINE RAAMISTUS	40
2.1. Lähteteksti valik ja tutvustus.....	40
2.2. Lähteteksti analüüs.....	41
2.3. Tõlkeprotseduurid	43
3. TÕLKEPROBLEEMIDE ANALÜÜS.....	48
3.1. Probleemsed terminid ja fraasid.....	48
3.2. Statistika ja andmeanalüüsi terminid	52
3.3. Kantseliit ja stampsõnad	54
KOKKUVÕTE.....	59
KIRJANDUSE LOETELU	61
SUMMARY	64

SISSEJUHATUS

Selle magistriprojekti eesmärk on tõlkida Claire L. Adida, David D. Laitini ja Marie-Anne Valforti teose „Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies“ esimesed kolm peatükki ja analüüsida tõlkimisel tekkinud probleeme ning neile leitud lahendusi.

Valitud teose autorid on sotsiaal- ja majandusteaduse õppejõud erinevatest Ameerika Ühendriikide ja Pariisi ülikoolidest, kellel on aastakümnetepikkune kogemus immigrantide lõimumise uurimisel ning nende teoses just sisserändajate lõimumisest ka räägitakse. Täpsemalt keskendutakse teoses muslimist sisserändajate lõimumisprobleemidele kristliku pärandiga ühiskondades ja Prantsusmaal, millest autorid on ka uurimuse teinud ja mida nad teoses lähemalt kirjeldavad.

Tekst valiti tõlkimiseks peamiselt magistriprojekti autori isikliku huvi tõttu, kuid ei saa välistada, et samalaadset teost ka Eestis kunagi vaja läheb. Rände ja lõimumise teemad on tänapäeva maailmas väga päevakohased ning igapäevaarutelus on neil teemadel palju arvamusi ja eelarvamusi, vähem ringleb aga teaduspõhist infot, mida selles teoses just pakutakse. Tõlkimiseks valiti teose kolm esimest peatükki, sest need moodustavad loogilise sissejuhatuse kogu teosesse. Esimeses kahes peatükis kirjeldatakse muslimite diskrimineerimist üldiselt ja Prantsuse tööturul; kolmandas peatükis kirjeldatakse juba lähemalt autorite uurimisstrateegiat ja valimit.

Magistriprojekt on jagatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis on valitud lähteteksti eestikeelne tõlge ehk sihttekst. Teises osas räägitakse lähemalt tõlkimise teoreetilisest raamistusest. Esmalt kirjeldatakse lähteteksti valikut ja tutvustatakse teksti lähemalt, seejärel lähteteksti analüüsitakse: määratakse tekstitüüp ja räägitakse tekstitüübil ja tõlkimise eesmärgil põhinevast teooriavalikust. Sellele järgneb kasutatud tõlkevõtete kirjeldus koos konkreetsete näidetega sihttekstist. Magistriprojekti kolmandas peatükis analüüsitakse valitud tõlkeprobleeme: keskendutakse tõlkimisel ette tulnud probleemsetele terminitele, sealhulgas andmeanalüüsi ja statistika valdkonda kuuluvatele terminitele. Samuti räägitakse tõlkimisel tekkinud kantseliidist ja selle väljatoimetamisest.

1. SIHTTEKST

1

Kristliku pärandiga ühiskondadesse rändavate muslimite probleem

Kui kõiki Alžeeria araablasi peetaks prantslasteks, kuidas saaks neid Prantsusmaale asumisel takistada? Minu küla nimi ei oleks enam Colombey-les-Deux-Eglises (kahe kiriku Colombey) vaid Colombey-les-Deux-Mosquées (kahe mošee Colombey).

—Charles de Gaulle¹

Kas muslimitest sisserändajad suudavad Lääne kristliku pärandiga riikidesse lõimuda?² Hiljutisi rahvusvahelisi sündmusi arvestades vastaks paljud vastuvõtivate ühiskondade kodanikud kõlavalt „ei“.

Kuigi muslimitest sisserändajaid puudutavad pinged Euroopa kristliku pärandiga ühiskondades olid kasvanud kogu 1980ndate vältel, tähistas Iraani revolutsionääride 1989. aasta fatvaa Salman Rushdie vastu tema väidetavalt islamivastase romaani eest ilmselget vägivaldset pööret, mida hakati nimetama „poliitiliseks islamiks.“³ Sellele järgnesid islamistlike grupeeringute mitmed luhtunud terrorirünnakute katsed Euroopa sihtmärkidele. Ent esines ka edukaid rünnakuid: 1995.–1996. aasta pommirünnakud Pariisis ja Lyonis; 2001. aasta Al Qaeda rünnakud Ameerika Ühendriikides; 2002. aasta terroriaktid Balil, milles enamik ohvritest olid austraallased; islamismist inspireeritud pommitamised Hispaanias (2004) ja Londonis (2005); Theo van Goghi mõrv Hollandis 2004. aastal muslimite seksuaalsuse kujutamise eest; lakkamatu vägivald Kurt Westergaardi vastu islami prohveti ebameeldiva kujutamise eest 2006. aastal avaldatud Taani karikatuuris; islamistlike võitlejate jõhkrad rünnakud sõdurite vastu Suurbritannias ja Prantsusmaal 2013. aastal;

tõendid kristliku pärandiga ühiskondade muslimitest kodanike Süüria ja Iraagi džihadirühmitustega liitumise kohta 2014. aastal, kellest mõned kibelesid oma vastomandatud mõrvarioskusi Euroopasse naastes rakendama; ning isehakanud džihadistide islami nimel toime pandud mõrvad Charlie Hebdo toimetuses ja Hyper Casheri supermarketis Pariisis 2015. aastal. Kõik need sündmused on aidanud kaasa muslimite kujutamisel ohuna kristliku pärandiga ühiskondadele.

Seega pole ime, et hulk raamatuid kujutab tsivilisatsioonide heitlust, kus ristisõjad tõmbavad jäädava piiri kristliku ja islami kultuurimaailma vahele. Isegi kõige ilmalikumad Euroopa juhid – keda iseloomustab president de Gaulle'i epigraaf – näevad oma ühiskonda põhiliselt kristlikuna. Tänapäeval kujutatakse seda heitlust muslimitest sisserändajate ja neid vastuvõtva elanikkonna vahel (Caldwell 2009). Sellised kirjeldused õigustavad kristliku pärandiga ühiskondade tavakodanike islamofoobiat, esitledes seda kui ratsionaalset reaktsiooni otsesele ohule.⁴ Selles kontekstis oleks islamofobia lihtsalt vastuvõtivate elanikkondade põhjendatud vastus reaalsele muslimite ohule.⁵

Uuringupõhised tõendid kinnitavad, et kristliku pärandiga ühiskondade vastuvõtavad elanikkonnad peavad muslimeid tihti nuhtluseks. Prantsusmaal ajalehe Le Figaro 2012. aastal korraldatud uuringus nõustus 43% küsitletutest väitega, et muslimikogukond Prantsusmaal on „oht Prantsusmaa identiteedile“. Vaid 17% pidas seda kogukonda „teguriks, mis rikastab kultuuriliselt meie riiki“ (ülejäanud 40% ei suutnud nende kahe väite vahel valida) (Prantsuse avaliku arvamuse instituut [IFOP] 2012). Saksamaal leiti uuringuprojekti Religion Monitor⁶, et 2013. aastal küsitletutest uskus 51%, et islam on ohuks nende eluviisile⁷. Isegi noored eurooplased, kes peaks olema immigrantide vastu oma vanematest sallivamad (vt Ford 2012a, 2012b), on muslimivastaselt meelestatud. BBC Radio 1 Newsbeati 2013. aasta juunis küsitletud 1000 Suurbritannia noorest ütles 27%, et nad ei usalda muslimeid (hindude ja sikhide puhul on osakaal vaid 16%, juutide puhul 15%, budistide puhul 13% ja kristlaste puhul 12%).⁸ Ühe vastaja põhjendus sellise usaldamatuse kohta on paljastav: „Kui kuuled terrorismist, on enamasti muslimid akti toime pannud. Mulle lihtsalt tundub, et see on nende kõigi kavatsus, nad on kõik ühesugused“ (Kotecha 2013).

Käesolev raamat paneb islamofoobiat edasiviivad eelarvamused proovile. Senised tõendid jätavad vastamata kaks küsimust. Esiteks, kas kristliku pärandiga ühiskondade

vastuvõttev elanikkond on tõesti islamofobne? Paljud eksperimentaaluuringud on näidanud, et kohalikega võrreldes diskrimineeritakse iga päev muslimitest sisseändajaid muslimienamusega riikidest – see tähendab riike, kus rohkem kui 50% elanikkonnast on muslimid, ja mis on nimetatud tabelis 1.1. Ei ole aga selge, kas diskrimineeritakse ainult religiooni tõttu (islamofobia) või kombineeruvate tegurite, näiteks päritolupiirkonna tõttu (ksenofobia). Caldwelli (2009) paljutunnustatud raamat annab hea näite sellest kombinatsioonist. Oma väiteid muslimiprobleemist Prantsusmaal illustreerib ta ühe Kongo sisseändaja vahejuhtumiga. Politsei pidas selle immigrandi Prantsusmaal kinni rongis piletitä reisimise pärast, immigrant karjus seejärel appi ja leidis lohutust rahvahulga seast, kes skandeeris „*Nique la France*“ („Persse Prantsusmaa“). Ent see vahejuhtum ei kirjelda kuidagi islami mõju. Mitte ainult polnud Angelo Hoেকেleti nimeline kongolane tõenäoliselt muslim, ka ärritunud rahvahulk polnud ilmtingimata islamiusku (Laitin 2010). Meie probleemi piiritlemisel ja lahenduste otsimisel on tähtis tuvastada, kas religioon iseenesest on muslimienamusega riikidest pärit muslimitest sisseändajate diskrimineerimise eriline allikas. Samas on senine uurimistegevus kõigest oletanud, mitte näidanud, et just religioon on allikas.

Teiseks, kui islamofobia leiab kinnitust, kas see on tõesti ratsionaalne reaktsioon reaalse ohu vastu? Või on islamofobia vähemalt osaliselt mitteratsionaalne, mis tähendab, et kristliku pärandiga ühiskondade juurdunud elanikkonnad diskrimineerivad muslimeid isegi siis, kui nad ei eelda endaga kokkupuutuvatelt muslimitest sisseändajatelt vaenulikkust.

Sellele küsimusele vastuse leidmine on poliitiliste suuniste kavandamisel elutähtis. Islamofobia on tõenäoliselt ennast kordav, kusjuures nii muslimitest sisseändajaid kui ka vastuvõtvat elanikkonda utsitatakse teise grupi vastu vaenulik olema. Nõiaringi lõhkumiseks peab tuvastama kõik mehhanismid, mis seda toetavad. Vastasel juhul koostame kindlasti poliitilised soovitused, mis kukuvad läbi. Näiteks ainult islamofobia ratsionaalse osa tuvastamine paneb kogu muslimite lõimumise läbikukkumise süü muslimite enda peale. Selles kontekstis püüavad poliitilised suunised mõjutada vaid muslimite käitumist, mis on problemaatiline nende vastuvõtvasse ühiskonda lõimumisel. Kui aga vastuvõtva elanikkonna

seas avaldub muslimite põhjuseta põlgus, siis taoline meetod ei suuda lõhkuda islamfoobia tekitatud ennast kordavat diskrimineerimist.

Tabel 1.1 Muslimist elanikkonna osakaal muslimienamusega riikides			
Riik	Muslimist elanikkonna osakaal (%)	Riik	Muslimist elanikkonna osakaal (%)
Aasia-Vaikse ookeani piirkond		Jeemen	99,0
Afganistan	99,8	Jordaania	98,8
Aserbaidžaan	98,4	Katar	77,5
Bangladesh	90,4	Kuveit	86,4
Brunei	51,9	Liibanon	59,7
Indoneesia	88,1	Liibüa	96,6
Iraan	99,7	Lääne-Sahara	99,6
Kasahstan	56,4	Maroko	99,9
Kõrgõzstan	88,8	Omaan	87,7
Malaisia	61,4	Palestiina alad	97,5
Maldiivid	98,4	Saudi Araabia	97,1
Pakistan	96,4	Sudaan	71,4
Tadžikistan	99,0	Süüria	92,8
Türgi	98,6	Tuneesia	99,8
Türkmenistan	93,3		
Usbekistan	96,5	Sahara-tagune Aafrika	
Euroopa		Burkina Faso	58,9
Albaania	82,1	Djibouti	97,0
Lähis-Ida/ Põhja-Aafrika		Gambia	95,3
Alžeeria	98,2	Guinea	98,3
Araabia Ühendemiraadid	76,0	Komoorid	84,2
Bahrein	81,2	Mali	92,4
Egiptus	94,7	Mauritaania	99,2
Iraak	98,9	Niger	98,3
		Senegal	95,9
		Sierra Leone	71,5
		Somaalia	98,6
		Tšaad	55,7
Märkus: tabel kujutab muslimist elanikkonna osakaalu 47 muslimienamusega riigis (st riike, kus rohkem kui 50% elanikkonnast on islamiusku) Pew Research Centeri religiooni ja avaliku elu foorumi (2011) 2010. aasta andmetel.			

Muslimienamusega riikidest pärit muslimitest sisserändajate märkimisväärne diskrimineerimine

Diskrimineerimine tähendab isikute ebavõrdset kohtlemist ebaseaduslikel põhjustel. Paljud eksperimentaaluuringud on näidanud, et muslimienamusega riikidest pärit muslimitest sisserändajaid diskrimineeritakse kristliku pärandiga riikides võrreldes kohalikega. See

tähendab, et muslimitest sisse­rändajaid koheldakse ebasoodsamalt kui kohalikke isegi olukordades, kus sisse­rändajad ja kohalikud on asjakohaste omaduste poolest võrdsed.

Võtame näiteks tööturul osalemise. Kujutage ette kaht gruppi tööotsijaid: üht, mis koosneb kohalikest ja teist, mis koosneb muslimitest sisse­rändajatest. Kujutage, et neil tööotsijatel on sarnased elulookirjeldused, st elulookirjeldustes nähtavad produktiivsed omadused (haridus, töökogemus, jms) on võrdsed. Värbaja diskrimineerib muslimitest tööotsijaid, kui ta kutsub süstemaatiliselt tööintervjuule pigem kohalikke kui muslimitest sisse­rändajaid, vaatamata sellele, et tööotsijate nähtavad produktiivsuse näitajad – ainsad omadused, mis värbajat peaks motiveerima – on võrdsed. Gary Becker (1957) kirjeldab sellist diskrimineerimist tööturul kui võrdselt produktiivsete isikute ebavõrdset kohtlemist.

Muslimitest immigrantide värbamisel diskrimineerimise tõendid tuginevad kirjavahetusel põhinevatele katsetele.⁹ Need katsed sisaldavad samasuguste produktiivsete omadustega väljamõeldud isikute elulookirjelduste saatmist päris tööpakkumistele. Uuri­jad annavad tavaliselt tööotsija päritolust või usulisest traditsioonist märku elulookirjelduses ees- ja perekonnanimega manipuleerides. Seejärel mõõdavad nad vastamissageduste erinevusi tööotsija kohalikele päritolule vihjavate elulookirjelduste ja nende elulookirjelduste vahel, mis viitavad, et tööotsija on muslimienamusega riigist pärit muslim. Kui erinevused on statistiliselt olulised, st piisavalt suured ja süstemaatilised, et kinnitada nende mittejuhuslikkust, siis on toimunud diskrimineerimine.

Nende kirjavahetusel põhinevate katsete tulemused on murettekitavad. Amadieu (2004), Cédiey ja Foroni (2007), ning Cédiey, Foroni ja Garner (2008) näitasid Prantsuse tööturгу uurides, et Põhja-Aafrika muslimile viitava nimega tööotsijad said palju vähem vastuseid kui kristlikule prantslasele viitava nimega tööotsijad. Sarnaselt arvutasid Duguet jt (2010) välja, et iga saja positiivse vastuse kohta, mille sai väljamõeldud Prantsuse kandidaat, sai võrdne väljamõeldud Põhja-Aafrika muslimist kandidaat vaid 25. Põhja-Aafrika muslimitest tööotsijate diskrimineerimist on täheldatud ka Belgias (Nayer ja Smeesters 1998), Hollandis (Bovenkerk, Gras ja Ramsoedh 1995; Blommaert, Coenders ja van Tubergen 2013) ja Hispaanias (Actis jt 1996). Rootsis tuvastasid Carlsson ja Rooth (2007), Carlsson (2010) ning Rooth (2010) märkimisväärse Lähis-Ida muslimi moodi kõlavate nimedega tööotsijate diskrimineerimise (võrreldes kristliku rootslase moodi kõlava nimega

töötsijatega). Nii Goldberg ja Mourinho (1996) kui ka Kaas ja Manger (2012) näitasid, et Türgi muslimi kõlaga nimedega töötsijaid diskrimineeritakse Saksa tööturul (võrreldes kristliku sakslase moodi kõlaga nimega töötsijatega). Ent muslimitest sisserändajate diskrimineerimine ei piirdu ainult Lääne-Euroopa riikidega. Näiteks Booth, Leigh ja Varganova (2012) näitasid, et Lähis-Ida muslimi nimega töötsijaid diskrimineeritakse Austraalias, võrreldes kristliku anglosaksi nimega töötsijatega.

Teised katsed on näidanud, et muslimitest sisserändajaid ei diskrimineerita ainult tööturul. Kõigi võrdsete omaduste juures vastavad neile tõenäoliselt vähem ka üürileandjad Rootsi üürikorterite turul (Ahmed, Andersson ja Hammarstedt 2010), samuti lastakse neid vähem ööklubidesse sisse.¹⁰

Taolise diskrimineerimise allika kohta on vähe teada

On vähe kahtlust, et muslimist sisserändajaid diskrimineeritakse kristliku pärandiga riikides kohalikega võrreldes. Ent ülalolevad uurimused ei näita, kas diskrimineeritakse nende usu või nende päritolupiirkonna tõttu. Kui Albaania välja arvata, asuvad kõik muslimienamusega riigid väljaspool kristliku pärandiga piirkondi. Muslimienamusega riikidest pärit isikud võivad seega nende piirkondade vastuvõtvates elanikkondades valla päästa tugeva ksenofoobse tunde. Vaadake Duguet jt (2010) korraldatud kirjavahetusel põhinevat katset Prantsuse tööturul. Nimi „Yassine Mokraoui“ annab värbajale kaks infokildu: töötsija päritolupiirkonna (Põhja-Aafrika) ja tema järgitava usu (islam). Seega ei saa Yassine Mokraoui ja Clément Meunier' (kohalik) vastuste sageduse erinevust selgitada vaid religioonierinevustega. Vastuste sageduse erinevus võib tuleneda ka töötsijate geograafilise päritolu erinevusest. Kui tahame suuta koostada kohaseid poliitilisi meetmeid muslimitest immigrantide diskrimineerimise vastu, vajame esmalt meetodit religioosse signaali eraldamiseks teiste tegurite juurest.

Kui on tõesti nii, et muslimitest sisserändajaid diskrimineeritakse nende religiooni tõttu – seda demonstreerib meie uurimus –, peame küsima, miks selliselt diskrimineeritakse. Selle küsimuse käsitlemine on elutähtis islamofobia ja selle põhjustatud sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste probleemide likvideerimiseks.

Islamofobia põhjustatud probleem on selge. Selle tulemusel tekib tõenäoliselt nõiaring, kus nii muslimitest sisserändajaid kui nende vastuvõtvaid elanikkondi julgustatakse üksteise vastu vaenulik olema. Diskrimineerimist alalhoidva nõiaringi jätkumine on eriti murettekitav. Eeldatakse, et muslimite osakaal kristliku pärandiga ühiskondade elanikkonnas kasvab jätkuvalt migratsiooni ja keskmisest kõrgema sündimuse tõttu (Pew Research Centeri religiooni ja avaliku elu foorum 2011). Halvenevat olukorda kinnitades rõhutas Prantsusmaa Riikliku Inimõiguste Komisjoni (CNCDH) oma 2014. aasta aruandes, et usuvähemustele suunatud rassistlikest tegudest olid islamofobsed teod ainsad, mille arv kolmel järjestikusel aastal suurenes. CNCDH rõhutas, et „see on murettekitav, kuna suurenemine viitab rohkem tegudele [...] kui ähvardustele.“¹¹

Islamofobia on samuti katsumus lääneriikide majandusarengule. Suutmatus muslimeid edukalt tööturuga lõimida tähendab tõendatult ettevõtete produktiivsust tõstvast tööjõu mitmekesisusest loobumist (vt Hoogendoorn ja van Praag 2012). Veelgi enam, muslimite diskrimineerimine värbamisel viib muslimigetode tekkimiseni lääneriikide äärelinnades, kus kiiresti kasvav töötuse määr suurendab kuritegevust ja vägivalda ning õõnestab veelgi sotsiaalset ühtekuuluvust.

Viimaseks tekitab islamofobia poliitilisi probleeme. Natsionalistlikud parteid üle kogu Euroopa kirjeldavad islami vaimu sarnase keelekasutusega, mida 1930ndate äärmusparteid kasutasid kaasmaalaste juudi ohuga hirmutamiseks. See retoorika on levinud ka peavoolupoliitikasse. Näiteks 2012. aasta oktoobris, kuu aega enne Prantsuse juhtiva paremsentristliku erakonna Populaarse Liikumise Liit presidendiks valimist, kuulutas Jean-François Copé avalikult: „On piirkondi, kus ma mõistan mõnede meie kaasmaalaste, õhtul töölt naasvate emade ja isade meelepaha, saades teada, et nende pojalt võtsid koolist koju tülles šokolaadisaiakeste ära kaabakad, kes selgitasid talle, et ramadaani ajal ei sööda.“¹² Lääne poliitilise diskursuse põhivoolu sisse imbudes halvendab eelarvamuslik fanaatiliste muslimite kujutamine oma kogukondade üle türanlikult valitsemas tõenäoliselt suhteid muslimitest sisserändajate ja juurdunud elanikkondade vahel.

Mis on just muslimite diskrimineerimise allikaks? Sotsiaalteadusuuringud märgivad ära kaks kandidaati. Esiteks võib muslimite diskrimineerimine põhineda negatiivsetel stereotüüpidel,¹³ st negatiivsetel uskumustel muslimite keskmiste produktiivsete omaduste

kohta. Oletagem, et värbaja usub õigesti, et nähtamatud produktiivsed omadused (need, mis üldjuhul elulookirjeldusest puuduvad, näiteks meeskonnatöö oskus) on muslimite seas keskmiselt madalamad kui kristlaste seas. See uskumus suunab värbajat ratsionaalselt kristlastest töötajaid eelistama, isegi kui muslimitest ja kristlastest töötajatel on täpselt samasugused elulookirjeldused.

Ent isegi kui see ebavõrdne kohtlemine oleks ratsionaalne (ehk põhineks uskumustel, mis on õiged), ei oleks diskrimineerimine seaduslik. Seadusega märgitakse, et isegi kui muslimitel ja kristlastel on tõepoolest erinevad nähtamatud produktiivsed omadused, siis igal muslimist töötajal võivad olla keskmisest kõrgemad nähtamatud produktiivsed omadused, ja igal konkreetsel kristlasel töötajal võivad olla need madalamad. Sotsiaalsed grupid pole kunagi täiesti homogeensed ehk ei koosne isikutest, kelle omadused on grupi keskmiste omadustega täiesti võrdsed. Erandeid on alati, ja stereotüüp võib tõepoolest esindada hästi märgatavat vähemust. Teisisõnu ei tohiks isegi statistiliselt õiged stereotüübid diskrimineerimist lubada. Ent kui värbaja diskrimineerib keskmisele grupi produktiivsusele tuginedes, nimetatakse diskrimineerimist sel juhul „statistiliseks“ – selle termini määratles Ned Phelps (1972) ja seda analüüsis täiendavalt Kenneth Arrow (1973).¹⁴ Statistiline diskrimineerimine toimub, kui värbaja tugineb otsuse tegemisel statistikale (mis tema arvates on erinevate sotsiaalsete gruppide nähtamatu produktiivsuse keskmine).

Muslimite diskrimineerimine võib põhineda ka eelarvamusel ehk negatiivsel tundel muust rahvusest inimeste vastu (st inimeste vastu, kes ei ole samast rahvusest või kellel pole rahvusega seostatavaid kultuurilisi tunnuseid), isegi kui neid ei peeta ohtlikuks.¹⁵ Eelarvamusel muslimite vastu panevad värbajaid loomulikult muslimeid mitteratsionaalselt diskrimineerima. Sellisel juhul on diskrimineerimine „maitsepõhine“. Selle termini sõnastas Gary Becker (1957), et kirjeldada olukorda, kus värbaja meelepärasus või vastumeelsus erinevate sotsiaalsete gruppide vastu põhjendab tema värbamisotsust.

Võib põhjendatult küsida, kust selline vastumeelsus tuleb. Kuigi Becker on olnud selle mehhanismi määratlemise allikas, on ta (ja tema Nobeli auhinna laureaadist kaasautor George Stigler) tunnistanud, et „maitse üle ei vaielda“ (Stigler ja Becker 1977). Arvame, et suudame teha paremini, tuginedes sellele, mida esitleme 7. peatükis mitteratsionaalse islamofobia allikate kohta. Seal näeme, et väike kultuuriline erinevus vähemuse ja

domineeriva enamuse vahel võib viimase panna kartma selle vähemuse kasvu mõjusid domineerivale kultuurile. Ajaloolased on seda täheldanud 17. sajandi Inglismaal, kus tõeliselt kardeti kasvavat katoliku ohtu domineerivale anglikaani kultuurile, mida liialdati radikaalselt vandenõuteooriatega sellest, mida katoliiklased võivad teha, kui nad trooni haaravad. Charles II tappa lubava „paavsti vandenõu“ nime all tuntud väljamõeldis hirmutas ja vihastas anglikaani enamust (Pincus 2009). Massihüsteeria lõpetas viimaks 1701. aasta troonipärimisseadus, millega välistati katoliiklased trooni pärimisest. Praegusel ajal on ameeriklastel liialdatud hirm kakskeelseks riigiks saamisest, kuigi Mehhiko sisserändajate järglaste assimileerumismäär ei erine oluliselt 19. sajandi Euroopa immigrandigruppide omast.¹⁶ Liialdatud hirme vandenõudest, et kultuurilised vähemused õõnestavad vääramatult sotsiaalset ühtekuuluvust, mis vastab Beckeri hajusmodelile, võib pidada mitteratsionaalse diskrimineerimise üheks allikaks.

Kas muslimite diskrimineerimine on maitsepõhine või statistiline? Kas näiteks tööturul diskrimineerivad värbajad muslimeid, kuna nende keskmised omadused on tõepoolest ettevõtte produktiivsusele probleemsed? Või on muslimite diskrimineerimine ka maitsepõhine, nii et värbajad diskrimineeriks muslimeid isegi siis, kui nad teaks, et nende produktiivsed omadused on keskmiselt kristlaste omadega sarnased? Islamofoobia ratsionaalsete ja mitteratsionaalsete komponentide lahti harutamine on hädavajalik kristliku pärandiga ühiskondades sotsiaalset ühtekuuluvust ülalhoidvate poliitiliste suuniste kavandamisel.

Mida on võimalik ette võtta?

Sisserändava elanikkonna lõimimise all peetakse üldiselt silmas immigrantide vastuvõtvasse ühiskonda arvamist nõnda, et neile on avatud kõik liikuvusvõimalused. See tähendab, et lõimumine on edukas, kui ühiskonnas puuduvad struktuurilised piirangud, mis takistaks nende sisserändajate gruppide liikmetel vastuvõtva ühiskonna liikmetega võrdselt konkureerimist tööturul (või teistel turgudel nagu eluaseme- või abieluturg). Nagu me hiljem (8. peatükis) arutleme, ei pea see hõlmama vastuvõtva ühiskonnaga suhtlusest loobumist, või isegi vastuvõtva ühiskonna musterkodanikust kultuuriliselt eristamatuks muutumist. Küsime

siinkohal, millised on eduka lõimumise tingimused ja kas need tingimused on muslimitest sisserändajate gruppide puhul täidetud.

Praeguseni on teadlased ja poliitikakujundajad vaielnud sisserändavate vähemuste ühiskonda lõimimise kahe suuna, assimilatsiooni ja mitmekultuurilisuse üle. Assimilatsiooni pooldavad käsitlused toetavad mudelit, kus lõimumine saavutatakse kõige paremini kohustusliku assimilatsioonipoliitika abil (Goodman 2010; Ireland 1994; Koopmans 2013; Lahav 1997). Selle vaatenurga kohaselt tuleb sisserändajaid kohustada kinni pidama ühistest väärtustest ja normidest, mida kohaliku enamuse valitsevas kultuuris ideaalseks peetakse. Nii toimimine, taaskord kohaliku enamuse arvates, garanteerib moraalse korra ja sidususe nende ühiskonnas. Selle mudeli eeldus on juurduvad kultuurilise kokkusobimatuse ideesse, mis meenutab Samuel Huntingtoni (1997) „tsivilisatsioonide heitlust“ ja mida on hiljem kohaldatud hiljutiste läbikukkumiste puhul Ühendriikide assimilatsioonis (Huntington 2004). Sellele vaatepunktile tuginedes ja väites, et uued sisserändajate grupid ei ole assimileeritavad, on paljud tähtsavad erakonnad üle kogu Euroopa teinud kampaaniaid populaarse immigrandivastase platvormiga.

Peamine assimilatsioonile vastanduv raamistik koosneb mitmekultuurilisuse teooriatega, mis lükkavad tagasi kultuurilise kokkusobimatuse idee ja toetavad erinevate kultuuride ja väärtuste koosseksisteerimisel põhinevat kultuurilist pluralismi (Bloemraad 2011; Parekh 2002; Taylor 1994; Wright and Bloemraad 2012). Mitmekultuurilise käsitluse järgi on sisserändajate assimileerumisele sundimine võimatu või isegi kahjulik ning süvendab tõenäolisemalt juba olemasolevaid kultuurilisi identiteete (Fouka 2014). Sisserändajad lõimuvad edukalt hoopiski siis, kui valitsused tähistavad kultuurilist mitmekesisust, mis hiljutise sisserändega on kaasnenud, ning tunnustavad vähemusgruppide kultuure kui põhivoolu kultuuriga võrdväärseid.

Ühendkuningriigi peaministri David Cameroni ja Saksamaa kantsleri Angela Merkeli avalikud väljaütlemised on viidanud mitmekultuuriliste eksperimentide surmaotsusele, kuna Merkeli hinnangul on need „täielikult läbi kukkunud“ (Kymlicka 2012, 15). Ent vaatamata elavale ja pikaajalisele debatile nii akadeemilistes väljaannetes kui ka avalikes väljaütlemistes ei ole seni korraldatud põhjapanevaid katseid, mis uuriks nende erinevate käsitluste vastuoluliste ennustuste paikapidavust. Käesolevas raamatus kirjeldatakse

esialgset katset võrrelda neid muslimitest sisserändajate lõimumise käsitlusi Euroopas ja Ameerika Ühendriikides.

Meie argument lühidalt

Meie uurimistegevus kinnitab, et muslimeid diskrimineeritakse muslim olemise pärast. Samuti tõestab see, et nii muslimitest sisserändajad kui ka Prantsusmaa vastuvõttev elanikkond vastutavad ühiselt muslimite ebaõnnestumiste eest mitte ainult Prantsusmaal vaid ka teistes kristliku pärandiga ühiskondades. Näitame järgmistes peatükkides kirjeldatud katsete ja küsitlustega, et vastuvõttev elanikkond diskrimineerib muslimeid isegi siis, kui neilt ei oodata konkreetset vaenulikkust. Samal ajal käituvad muslimid viisil, mis suurendab ratsionaalset islamofobiat. Nagu raamat näitab, moodustab see jagatud vastutus aluse nähtusele, mida me nimetame diskrimineerivaks tasakaaluks, kus nii muslimitest sisserändajad kui ka kohalikud prantslased kohtlevad üksteist negatiivselt, ning see kohtlemine on vastastikku tugevnev. Väidame, et avalik poliitika peab arvesse võtma seda üha halvenevat vastastikust kohtlemist, mille tõttu parimal juhul diskrimineerimine jätkub, halvemal juhul ka suureneb. Veelgi enam, kirjeldame esialgseid tõendeid, et assimilatsiooni toetaval riigipoliitikal on paremad lõimumistulemused kui mitmekultuurilisust rõhutaval poliitikal. Ent assimilatsioonipoliitika suunast üksinda ei piisa, et õõnestada meie tuvastatud diskrimineerivat tasakaalu. Rõhutame, et tasakaalu kõigutamiseks on mikro-, meso- ja makrotasanditel vaja vastu võtta meetmete komplekt, mis hõlmab ohverdusi nii vastuvõtivate kui ka sisserändajate ühiskondade liikmetelt ja asutustelt. Meie arvates toetavad meie uurimistegevusel põhinevad poliitikasoovitused õiglasi ja elujõulisi vastuvõtvaid ühiskondi, mida rikastab usuline mitmekesisus.

2

Muslimite diskrimineerimine Prantsuse tööturul ja selle tagajärjed

Käesolev raamat käsitleb kahte küsimust. Esiteks, kas muslimienamusega riikidest pärit muslimitest sisse­rändajaid tõepoolest diskrimineeritakse nende usundi tõttu. Ning kui usuline diskrimineerimine leiab kinnitust, püütakse raamatus vastata teisele küsimusele, miks kristliku pärandiga riikide vastuvõttev elanikkond diskrimineerib. Selles peatükis kirjeldame pisut oma Prantsusmaal rakendatud uurimisstrateegia üksikasju (mida kirjeldatakse täielikult 3.–5. peatükis), et käsitleda esimest küsimust süstemaatiliselt, sest kui puudub muslim olemisest tingitud muslimite diskrimineerimine, muutub mehhanismide küsimus ebaoluliseks.

Leiame, et lahendust vajav probleem on vägagi olemas.¹ Meie tulemused näitavad, et kuigi juurdunud Prantsuse kodanikud on resoluutselt ilmalikud², kohandavad nad oma käitumist mitmekesisuse kontekstis religioonist sõltuvalt. Veelgi enam, Prantsuse tööandjad, kes oma värbamisvalikuid samuti religioonist sõltuvalt kohandavad, diskrimineerivad süstemaatiliselt muslimitest tööotsijaid. Viimaks näitame, et sel diskrimineerimisel on tagajärjed, mis tekitavad muslimite seas tõenäoliselt pahameelt: muslimitest sisse­rändajate perekonnad Prantsusmaal on vaesemad kui samaväärsed kristlasest sisse­rändajate perekonnad.

Nende järeldusteni jõudmiseks pidime eraldama usuteguri teistest diskrimineerimise allikatest, et saaksime usulise diskrimineerimise ulatust arvestada. Meie põhiline katsumus oli leida rühm muslimeid ja kristlasi, kes on peale religiooni igas mõttes sarnased, ja uurida, kas üks kahest võrreldavast rühmast kogeb neid vastuvõtnud riigis eduteel suuremaid takistusi. Nagu edaspidi täpsemalt kirjeldame, ei olnud religiooni mõju isoleerimise lihtne

ülesanne. Sisuliselt oli meil vaja korraldada hoolikas katse hästi kontrollitud välises katsekeskkonnas.

Valisime selleks Prantsusmaa. Nagu raamatu lisas täpsustame, põhines meie valik suuresti Prantsuse muslimist elanikkonna suurusel ja tähtsusel ning üldsuse mure suureneval ulatusel, mille oli põhjustanud muslimist elanikkonna kohalolu. Kuigi lootsime, et sotsiaalteadus võiks tuua selgust nõnda palju kirgi kütvates sotsiaalsetes ja poliitilistes küsimustes, ei suutnud me esitada ühtki väidet, kus Prantsusmaale keskendumine võimaldaks meil tuletada põhimõtteid, mida saaks rakendada väljaspool Prantsusmaa piire.

Ent kui valik oli tehtud, püüdsime suurema teadusliku mõjuvõimu saamiseks (mis lubab üldisemaid järeldusi) leida Prantsusmaal elanikkonda, mille hoolikas uurimine võimaldaks kindlaks määrata, kas muslimitest migrantide muslim olemine tekitab lisatakistusi nende edukale lõimumisele. Meie strateegia oli isoleerida võrreldav grupp kristlasi ja muslimeid Senegali sereri ja džola keelt kõnelevatest kogukondadest, kes rändasid Prantsusmaale 1970ndatel.

Keda kellega võrreldakse?

Muslimite lõimumise küsimust Prantsusmaal (nagu rõhutame lisapeatükis oma arutelus Prantsusmaa kui välise katsekeskkonna üle) käsitletakse tüüpiliselt küsimusena konkreetset alžeerlaste ja üldisemalt magribite (tuneeslased ja marokolased ja lisaks ka alžeerlased) kohta. Enamik kirjandust islami kohta Prantsusmaal keskendub loomulikult Alžeeria immigrantide ja nende järglaste saatusele ning segab kokku magribist ja muslimist elanikkonnad Prantsusmaal, justkui oleks nad üks ja seesama (Leveau, Wenden ja Kepel 1988, 9–25). Meie eesmärk oli just selle segaduse vältimine. Kellega peaksime oma usulise diskrimineerimise tuvastamise katses võrdlema Prantsusmaale sisserännanud muslimeid, kes saabusid peamiselt 1970ndatel, just enne vabrikutöö vähenemist? Kas saame neid võrrelda poolakatega, kes immigrerusid 19. sajandil, või portugallastega, kes tulid Prantsusmaale teise maailmasõja järgse tööstuse kasvu kuldajastul? Need on erinevate võimalustega erinevad ajastud. Samuti on need erinevad päritoluriigid erinevate kogemustega, mis tõenäoliselt mõjutavad rändajate kohanemist vastuvõtvas riigis. Kuidas sobiks muslimitest

Alžeeria immigrantide võrdlemine Euroopa päritolu inimestega (*Pied-Noir*'de ehk mustjalgadega), kes Alžeeria rannikul paikseks jäid? Siin võib edu erinevus Prantsusmaal tuleneda religioonist või paljudest suhtlusringkondadest, mida *Pied-Noir*'d saaks Prantsuse suurlinnaellu ülemineku lihtsustamiseks ära kasutada. Veelgi enam, isegi kui suhtlusringkonnad oleks võrdsed, kas teaksime, kas erinevuse võtmetegur on rass, religioon või kultuur? Viimaseks, kuidas oleks Alžeeria araablasest kristlaste võrdlemine Alžeeria araablasest muslimitega, et isoleerida religioonist tulenev edu erinevus Prantsusmaal? See oleks kindlasti parem, kuid Alžeeria araablasest kristlasi pole mitte ainult vähe, nad pole lisaks ka loomulik võrdlusgrupp. Tõepoolest, araablasest alžeerlaste kristlusesse või islamisse pöördumise sotsiaalne ja poliitiline kontekst on see, et kristlusesse ja islamisse pöördunud olid algusest peale väga erinevad inimgrupid. Seega oleks meie võrdlus kahe erineva tüübi vahel: tavalise alžeerlase (kes on muslim) ja ebatüüpilise vahel. Statistika keeles kutsutakse seda väljajäetud muutujast tingitud nihkeks – tegurid, mis panid alžeerlased kristlusesse pöörduma, on tõenäoliselt samad, mis võimaldavad nende lastel sisserändajatena paremini toime tulla. Erinevust põhjustaks religiooni asemel (suuresti nähtamatud) päritud omadused. Kokkuvõttes ei saa me võrreldava elanikkonna puudumise tõttu mõõta islami põhjustatud takistusi Prantsusmaale sisserändel isegi Prantsuse suurima muslimigrupi hoolikal vaatlusel.

Prantsusmaa ei ole uurijate jaoks ainulaadne probleemide tekitaja muslimite lõimumise takistuste mõõtmisel. Paljud kommentaarid muslimite või islami kohta kristliku pärandiga ühiskondades ei suuda eraldada „muslimitegurit“ teistest religiooniga seotud teguritest. Saksamaal puudub loomulik võrdlus sealsele suurimale muslimi elanikkonnale, millel on ajaloolised sidemed Türgiga. Sarnaselt oleks Ühendkuningriigis keeruline eristada muslimitegurit pakistanlaste või bangladeshlaste seas. Vastust vajav küsimus on see, kas muslimite eduteel kogetavad takistused kristliku pärandiga ühiskondades oleks väiksemad, kui kõik muu jääks nende puhul samaks, aga nad oleks kristlased. Keeruline ülesanne on leida kõigi sotsiaalsete, majanduslike ja kultuuriliste tunnuste poolest võrdne elanikkond, mis rändas kristliku pärandiga ühiskondadesse sarnastel põhjustel sarnasel ajal sarnaste oskustega, kuid mida lahutasid usundid, islam ja kristlus. Kui leiaksime sellise grupi, lahendaks see probleemi, mida sotsiaalteadlased nimetavad identifitseerimisprobleemiks –

võimet omistada muslimitest sissetõojate saatust tänapäeva Prantsusmaal nende religioonile.

Selle identifitseerimisprobleemi käsitlemiseks kasutasime loomulikku eksperimenti.³ 19. sajandil rändas kauplemisvõimalustele ja vallutustele tuginev džihadistide laine põhjast ja idast üle Aafrika savanni. Nende imperialistlik edasimineku jäi toppama savannist lõunapool, kus tsetsekärbsed ohustasid nende hobuseid. Enam-vähem samal perioodil lõuna poolt tulles ühendasid jõud kristlikud misjonärid ja Euroopa imperialistlikud riigid, et luua tingimused seaduslikuks (st mitte orja-) kaubanduseks ja kristlusesse pöördumiseks. Savannist pisut lõunas oli seega piirkond, kus kohalik elanikkond kohtus samal ajal evangeelsete kristlaste ja džihadistlike muslimitega.⁴

Tulevaste Prantsusmaale rändajate jaoks paikneb see piirkond Edela-Senegalis ja seal elab kaks keelekogukonda, sererid ja džolad. Kui ligi 90% senegallastest järgib islami traditsioone, siis umbes kolmandikul sereri ja džola perekondadest on kristlikud juured. Nagu demonstreerime 3. peatükis, on varasem uurimistegevus näidanud, et neis piirkondades kristlaseks hakanud perekonnad ei erinenud nendest, kes hakkasid muslimiteks. Seega puudub asjakohane muutuja, mis ennustaks inimese tüüpi, kes muslimiks või kristlaseks hakkas. Kui kinnitame lisaks lugejatele (nagu me 3. peatükis üritame), et kristlaseks hakkamine tulevases katoliiklaste valitsetud koloonias ei andnud inimestele põhjendamatuid eeliseid eduks tulevikus, oleme kindlamad, et suudame tuvastada grupi religiooni mõju selle sotsiaal-majanduslikule saatusele pärast vastuvõttas riigis paikseks jäämist. Paar põlvkonda Prantsusmaal olnud muslimite ja kristlaste erinevusi saab selgitada ainult nende usulise kuulumisega, mitte teguritega, mis võisid määrata, millist kuulumist päritoluriigis valida, ega selle kuulumise sotsiaal-majanduslike tagajärgedega päritoluriigis.

Kokkuvõtteks: meie esimene uurimisküsimus on, kas muslimid kogevad tööstusliku lääne kristliku pärandiga ühiskondades eduteel suuremaid takistusi, kui nad kogeksid, kui kõik nende puhul jääks samaks, aga nad oleks kristlased. Selles osas tutvustasime oma identifitseerimisstrateegiat, mikrouurimust hoolikalt valitud kristlastest ja muslimitest Prantsusmaale rändajate kohta, et vastata sellele küsimusele põhjuslikul viisil. Nüüd saavad kõneleda andmed – ja näidata endiselt lahendust vajava probleemi sügavust.⁵

Lahendust vajava probleemi kindlaks tegemine

Valimismäng

Kristliku pärandiga ühiskondade muslimiprobleemi tänapäeval (ja eriti Prantsusmaal) levinud tõlgendused kujutavad sügavat konflikti religioossetest fundamentalistidest sisserändajate elanikkonna ja äärmiselt ilmaliku pärismaise elanikkonna vahel. Tõepoolest, ideed ilmalikust Prantsusmaast kinnistati väidetavalt 20. sajandi alguses seaduste välja andmisega, mis edendasid *laïcité*'d, üldiselt seletatud kui sekularismi. Sekulaarsete seaduste tõttu kahanenud kiriku roll ei olnud ainult modernne või linnalik fenomen. Seda täheldati ka Vaucluse'i departemangus, kus 1950ndatel üks teadustöök võetud puhkust veetnud Ameerika teadlane täheldas, et religioon oli praktilise konformismi osa, mitte miski, mis kutsus esile sügava lojaalsustunde kiriku vastu (Wylie 1957). Meie uurimistegevus pakub hoopiski teistsugust tõlgendust – nimelt kohandavad prantslased (isegi kõige kosmopoliitsematest piirkondadest) oma käitumist, kas teadlikult või mitte, sõltuvalt teiste inimeste usulisest pärandist. Vähe jämedamalt öeldes ei viita *laïcité* religiooni ebaolulisusele avalikus elus, pigem juhendab see prantslasi avalikus keskkonnas religioonist mitte vabalt rääkima.⁶

Selle väite toetamiseks – ja võimalike osalevate mehhanismide hulga tuvastamiseks – kavandasime katseprotokollide komplekti Pariisi mitmekesisel 19. linnaosas. Sellest linnaosast kaasasime osalisi juhuslikult kohaliku elanikkonna või linnaosast läbikäijate seast. Kaasatud inimesed panime sereri ja džola kristlaste ja muslimite rühmaga kokku kaheksaks kümneliikmeliseks grupiks (seega 80 mängijat).⁷ Mänguseansi alguses said mängijad vaadelda üksteise välimust, kombeid, riietust ja nende eesnimesid, mis paluti neil sildile kirjutada ja rinnale kleepida.⁸ Muu teave kaasmängijate kohta puudus. Keegi ei kandnud riideid või ehteid, mis näitaks välja nende usulist kuuluvust, välja arvatud üks mitte-senegallasest mängija, kes kandis muslimi identiteedile viitavat pearätti. Katses mõista erinevate sotsiaalsete vihjete väljapaistvust Prantsusmaal toetusime kiirvestlusmängule, mis jälgendab igapäevasuhtlust võõraste vahel, ning katsetasime, millised sotsiaalsed mõõtmed – sugu, vanus, rahvuskuuluvus, usk, sotsiaal-majanduslik klass – on olulised, kui otsustatakse,

kellega suhelda. Selles kiirvestlusmängus kohtus iga osaleja viie kaasosalejaga (nagu „kiirkohtingu“ raamistikus) ning kõigil paluti üksteist „tundma õppima“. Vestlusseansside järel paluti igal mängijal valida meeskonnajuht (viie inimese seast, kellega ta vestles), kellele antakse 30-eurone auhinnaraha, mis jagatakse tema ja tema „valijaskonna“ ülejäänud viie liikme vahel. Hiljem kirjeldame veel selle protseduuri üksikasju. Ent hüppame etteruttavalt edasi, et saada teada, kuidas meie vaatlusalused rahalise panusega otsuses oma juhi valisid ning kas religioon mängis selles rolli. Kui mängis, siis on meil olemas katseandmed selle kohta, et vaatamata prantslaste väidetavast muretusest üksteise religiooni kohta – nagu nõuab *laïcité* idee – kohandavad nad oma käitumist üksteise (oletatavast) religioonist sõltuvalt.

Siinkohal eristame meie valimismängu võitmise kahte otsustavat tegurit: kandidaatide omadusi ja sotsiaalset kaugust kandidaadi ja hääletaja vahel. Selle teabe põhjal selgitame välja tegurid, mis enim ennustavad meeskonnajuhi valikut. Teeme statistiliste analüüside seeria koos valiku stabiilsuskatsetega, kinnitamaks endale, et meie uurimistulemused on vettpidavad.

Kaks tulemust peavad neile katsetele vastu ja tõusevad esile Prantsuse arusaama religioonist seletades.⁹ Esiteks, ükski sotsiodemograafiline omadus ei ole konkreetse kandidaadi edu ennustamisel määrava tähtsusega. Teisisõnu, kandidaadi sugu, vanus, sissetulek, haridustase, rass ega usund ei mõjuta tema meeskonnajuhiks valimise tõenäosust. Õigupoolest kirjeldame nende muutujatega väga väikest hääletusvaliku variatsiooni, kõigest kolme protsenti.

Teiseks, kui lisame sotsiaalse kauguse muutujad, avaldub üks ühemõtteline tulemus: usuline kaugus valija ja kandidaadi vahel on ainuke muutuja, mis oluliselt korreleerub valija otsusega kandidaadi poolt hääletada; mida kaugem on vahemaa, seda väiksem on tõenäosus, et valija kandidaadi poolt hääletab. Neid tulemusi ajendab osaliselt valijate alamvalim, kellel on pikk põlvkondadevaheline seos Prantsusmaaga, mis tähendab, et Prantsuse tendents suhelda samast religioonist isikutega ei ole hiljutise sisserändaja taustaga inimeste kaasa toodud. Selle mõju ulatusest ettekujutuse andmiseks leiame, et kandidaadi poolt hääletamise tõenäosus on umbes 17%, kui valija ja kandidaadi religioosne identiteet ei ühti, ja 30% – s.o 76% suurem –, kui ühtib.

Meie senine analüüs näitab, et valimismängu kontekstis kohandasid kohalikud Pariisi 19. linnaosast kaasatud Prantsuse mängijad (koos sereri ja džola subjektidega teistest linnaosadest), kes ei tundnud üksteist enne meie katselist sekkumist, oma juhi valikut võimalike kandidaatide religioonile tuginedes. Sugu, vanust, rassi, haridust, perekonna sissetulekut ja religiooni kõrvutades leiame, et rohkem kui ühegi teise teguri põhjal kohandavad pärismaised Prantsuse hääletajad oma valikut kandidaadiga ühtiva või mitteühtiva religiooni põhjal.

Pärast kiirvestlust (ja enne hääletusvalikut) esitasime igale osalejale kaheksa küsimust iga mängija kohta, keda ta just kiirvestlusemängus oli kohanud. Küsitluse tulemused võimaldavad meil mõõta, missugust teavet võõrad üksteise kohta kiirvestlusemängus vahetasid, samuti missugust teavet võõrad konkreetselt ei arutanud, kuid mida oli neil võimalik eeldada vaid arvates. Meie kiirvestluse küsimustiku tulemused näitavad, et religiooni kiirvestluses ei arutatud (ja me teame seda, sest vaatasime läbi märkmed, mida osalejad pärast iga uue partneriga kohtumist tegid); siiski arvasid osalised 80% juhtudest õigesti, kas nende partneril on nendega samad usulised veendumused. Kokkuvõttes ei olnud usuline kuuluvus üksteise tundmaõppimisel oluline küsimus, aga seda võeti kaudselt arvesse.

Vaatamata sellele, et religioon on väljaütlemata väärtus, on Prantsusmaal valdav religioosne homofiilia ehk inimeste eelistus suhelda usuvendadega. Millised on religioosse homofiilia tagajärjed kristliku pärandiga ühiskonnas, kus oluline vähemus on pärit teisest usulisest pärandist? Järgmises osas näitame, et töölevärbajad kohandavad oma valikuid sarnaselt töötajate religioonile tuginedes, millel on kahjulikud tagajärjed neile, keda arvatakse olevat usuliselt erinevad.

Kirjavahetusel põhinev katse

Määramaks, kas Prantsuse ettevõtete personaliosakonna töötajad kohandavad oma valikut religioonist sõltuvalt, võtsime kasutusele kirjavahetusel põhineva katse.¹⁰ Nagu 1. peatükis kirjeldasime, hõlmab see produktiivsete omaduste poolest sarnaste väljamõeldud elulookirjelduste saatmist tööandjatele, muutes vaid ühte kandidaadi omadust (rass, sugu, sotsiaalne klass), mis on produktiivsuse hindamisel ebaoluline. Töötaja usuline kuuluvus

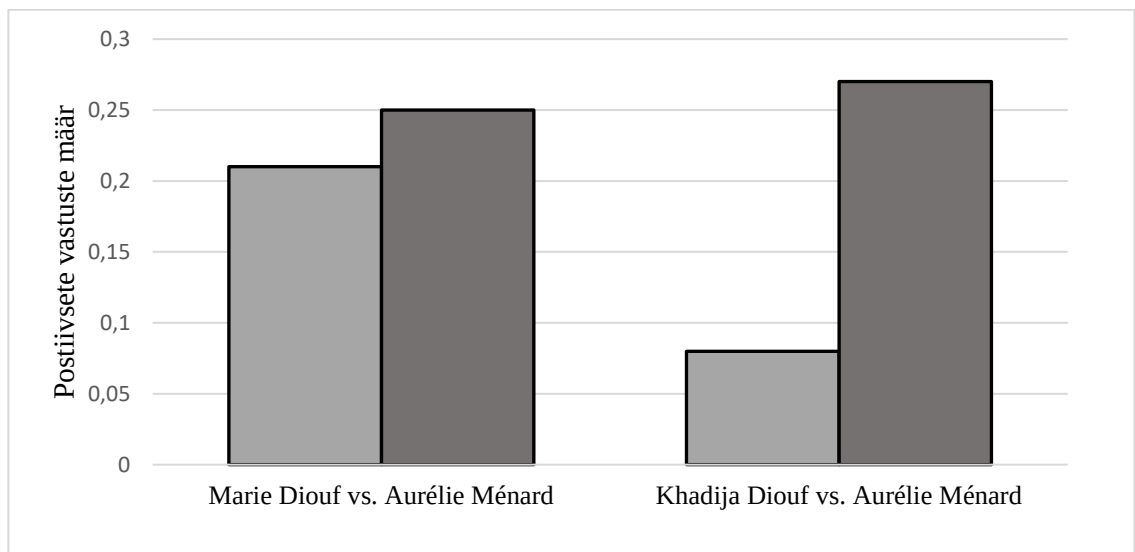
oli mõõde, mida püüdsime varieerida ja elulookirjelduse läbilugemisel ilmselgeks teha. Erinevalt varasematest kirjavahetusel põhinevatest katsetest õnnestus meil seda teha religiooni ja päritoluriiki segi ajamata.

Meie protokoll nõudis kolme sarnast elulookirjeldust.¹¹ Kaks neist olid ilmselge Senegali päritolu perekonnanimega (Diouf) naistelt, ühel neist hästituntud muslimi eesnimi (Khadija) ja teisel hästituntud katoliku eesnimi (Marie). Kolmas elulookirjeldus oli tüüpilise Prantsuse nimega naiselt (Aurélie Ménard). Meie elulookirjeldused löid seega kolme sorti kandidaadid: Prantsuse kodaniku, kellel puudub ilmselge sisserändaja taust (Aurélie Ménard), Senegali päritoluga muslimist Prantsuse kodanik (Khadija Diouf); ja Senegali päritoluga kristlasest Prantsuse kodanik (Marie Diouf). Lisaks erinevustele eesnimedes võtsime kasutusele kaks vihjet meie väljamõeldud kandidaatide religioossele identiteedile nende töö- ja vabatahtliku töö kogemuste kaudu. Üks Khadija eelmistest töökohtadest oli Secours Islamique'is (islami abiorganisatsioon) ja üks Marie omadest Secours Catholique'is (katoliiklik abiorganisatsioon). Khadija tegi ühtlasi vabatahtlikku tööd Scouts Musulmans de France'i (Prantsuse muslimskaudid) kasuks, Marie tegi sama võrreldava katoliku organisatsiooni, Scouts et Guides de France'i (Prantsuse skaudid ja gaidid) kasuks. Erinevalt Marie'st ja Khadijast seostati Aurélie'd vaid ilmaliku kuuluvusega ja ta oli töötanud vaid ilmalikus ettevõttes.

Ülejäänud oskused ja taust olid kõigil kolmel töötajal identsed: kõik olid vallalised, 24-aastased, ja nad olid kaks aastat õppinud kõrgharidusasutuses. Samuti oli neil kolm aastat tööturukogemust raamatupidamisvaldkonnas, kuhu ka nüüd meie väljamõeldud töötajad soovisid tööle saada. Valisime taotluslikult töökohad, mis hõlmasid suhtlust klientide või ettevõtte partneritega, et värbajad pööraks rohkem tähelepanu potentsiaalsete klientide eeldatavale reaktsioonile töötajate vastu. Vabaühendus ISM-CORUM¹² kogus 2009. aasta kevadel Pôle Emploi' (Prantsuse riiklik tööhõiveagentuur) veebilehel avaldatud raamatupidajate töökuulutusi kogu riigis. Iga töökuulutuse paari kohta, mis oli sobitatud piirkonna, sektori, ettevõtte suuruse ja ametikoha alusel, saatsid ISM-CORUMi haldurid juhuslikult Aurélie/Khadija kandidaadipaari ühele ja Aurélie/Marie kandidaadipaari teisele. Aurélie Ménardi kasutati vaid võrdluskandidaadina: tema elulookirjeldus võimaldas meil vältida Marie ja Khadija taotluste saatmist samale tööpakkumisele. Kuna need taotlused olid

identsed nii vormilt kui ka sisult (välja arvatud religioosse identiteedi vihjed), oleks mõlema elulookirjelduse saatmine äratanud värbajate seas kindlasti kahtlusi, et nende valikuid katsemikroskoobi all uuritakse. Meie katsetulemuste analüüs hõlmab kava, mida sotsiaalteadlased nimetavad kahekordsete diferentside meetodiks: me võrdleme Khadija ja Aurélie vastuste sagedust Marie ja Aurélie vastuste sagedusega. Seejärel võrdleme erinevust nende kahe erinevuse vahel, hinnates seda, kui palju rohkem Khadija töövõimalused Mariega omadega võrreldes Aurélie võimalustest kõrvale kalduvad.

Tulemused on jahmatavad (vt joonist 2.1). Esmalt näeme, et võrdluskandidaadi Aurélie Ménardi positiivse tagasiside määr oli sama nii Marie kui ka Khadija elulookirjelduse saanud tööandjate puhul (vastavalt 27% ja 25%, statistiline erinevus kahe vahel puudub). See viitab sellele, et Marie elulookirjelduse saanud ettevõtted olid keskmiselt sarnased Khadija elulookirjelduse saanutega. See oli teretulnud, kuna Aurélie/Khadija ja Aurélie/Marie paarid saadeti värbajatele juhuslikult. Kuid see kinnitus annab meile Marie ja Khadija positiivsete vastuste määra võrdluses suuremat kindlustunnet. Ning see paljastab hämmastava erinevuse. Kui Marie Dioufi positiivsete vastuste määr oli 21%, siis Khadija Dioufi positiivsete vastuste määr oli kõigest 8%. See 13-protsendipunkiline erinevus on statistiliselt oluline ja näitab, et iga Marie Dioufi 100 positiivse vastuse kohta sai Khadija Diouf vaid 38 positiivset vastust, ehk 2,5 korda vähem.

Joonis 2.1. Marie Dioufi ja Khadija Dioufi intervjuule kutsumise sagedus. Allikas: Claire L. Adida, David D. Laitin ja Marie-Anne Valfort, „Identifying Barriers to Muslim Integration in France,” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 107, nr 52 (2010), joonis 2A, lk 22388.

Pange tähele, kui hästi läks Marie Dioufil võrreldes Aurélie Ménardiga. Omavahel võrreldes oli Aurélie Ménardi positiivsete vastuste määr 27%, Marie Dioufi oma 21%, ja see erinevus ei küündi statistilise olulisuseni. Teisisõnu ületas Aurélie (keda personaliosakondade töötajad Prantsusmaal eeldavad vaikimisi olevat kristliku traditsiooni järgija) ja Marie (kelle kristlikule usule vihjasime tema eesnimega ja tööga ning osalemisega katoliku organisatsioonides) usuline sarnasus traditsioonilise rassipõhise diskrimineerimise, mida on täheldatud teistes elulookirjeldustega katsetes. Nende põhjal eelistatakse ilma hiljutise sisserändaja taustata Prantsuse kandidaati Sahara-taguse Aafrika taustaga Prantsuse kandidaadile (Foroni 2008). Kuigi meie tulemus erineb varasematest katsetest, on see vägagi kooskõlas järeldustega, millele jõudsimme valimismänguga: kui eraldame rassi religioonist, ei eelistata hiljutise sisserändaja taustata Prantsuse kandidaati süstemaatiliselt Sahara-taguse Aafrika taustaga kristlasest Prantsuse kandidaadile; kuid mõlemat eelistatakse süstemaatiliselt Sahara-taguse Aafrika taustaga muslimist Prantsuse kandidaadile.

Kui ISM-CORUMi direktorid hakkasid uurima esmaseid tulemusi, milles Marie oli saanud palju suurema hulga positiivseid vastuseid kui Khadija, muretsesid nad, et vahest ei

tundnud ettevõtete personaliosakonna töötajad ära Dioufi kui Aafrika nime ning ei kohelnud seega Marie'd ei aafriklase ega muslimina. Samuti kartsid nad, et vahest tajuti Marie'd juurdunud prantslasest kandidaadina, kes on abiellunud senegallasega. Viimaseks olid nad mures, et värbajad kohtlesid Khadijat kui põhja-aafriklast mitte Sahara-tagust aafriklast. Seega muutsime oma protokolli keset katset (pärast 214 avalduse saatmist) ja lisasime foto (sama noore Senegali naise nägu ilma religioossete sümboliteta) Marie ja Khadija järgmise 61 avalduse juurde. Tulemused koos fotodega ja ilma fotodeta ei olnud üksteisest statistiliselt erinevad. Veelgi enam, need tulemused pidasid vastu ka analüüsile, kus neutraliseeriti asukohta, tööhõivesektori, ettevõtte suuruse, töökoha, lepingu tüübi ning ka elulookirjelduse foto olemasolu erinevuste mõju. Katse annab seega selge vihje, et vähemalt ühes Prantsuse tööturu sektoris (raamatupidamine) ja kandidaadi rassi muutumatuna hoides (nii Marie kui ka Khadija olid mustanahalised aafriklased) toimub muslimite oluline usuline diskrimineerimine.

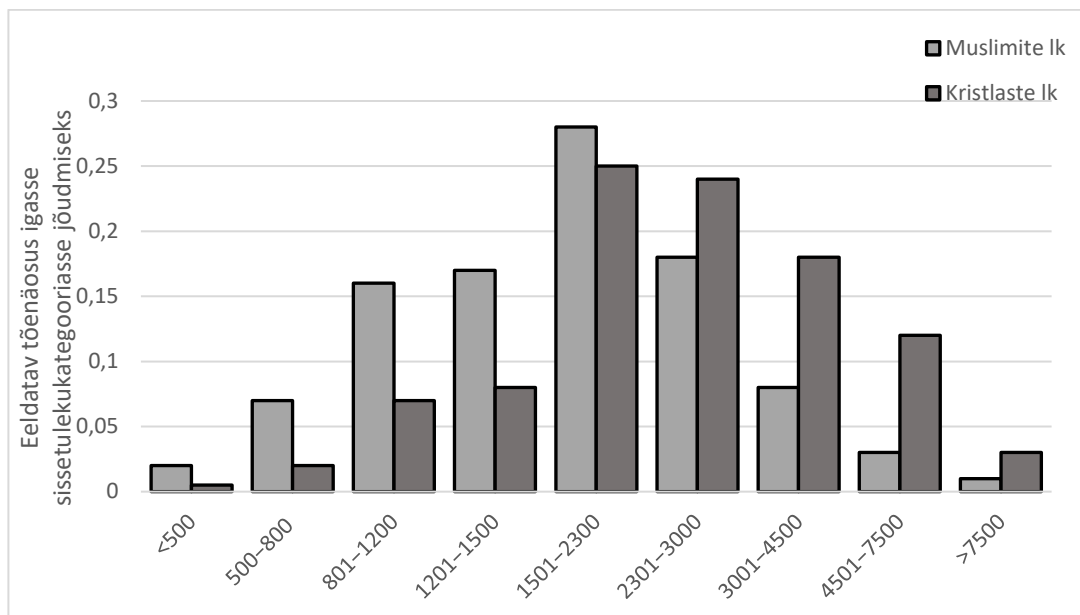
Suhtelise sissetuleku uuringu tulemused

Praeguseks oleme tuvastanud, et Prantsuse kodanikud, vaatamata oma *laïcité*-ideoloogiale, kohandavad meeskonnajahi valimisel oma otsust selle põhjal, kas isikul on nendega sama usuline pärand. Samuti teame, et sarnaselt kohandavad personaliosakonna töötajad oma valikut tööotsijate usulisest pärandist sõltuvalt. Selle peatüki viimane küsimus on, kas muslimite kogetav diskrimineerimine katsemängude mängijatena ja Prantsuse tööturu kandidaatidena vastab muslimitest sisserändajate majanduslikult ebasoodsamale olukorrale nende kristlasest vastaspoolega võrreldes.¹³

Sellele küsimusele vastamiseks tugineme 2009. aasta uuringule, mis hõlmas 511 Prantsusmaal elavat teise ja kolmanda põlvkonna sereri ja džola kristlast ja muslimit (keda edaspidi nimetame vastavalt Senegali muslimiteks [SM-d] ja Senegali kristlasteks [SX-d]).¹⁴ Eespool kirjeldatud identifitseerimisstrateegia põhjal teame, et SM- ja SX-perekondade esimese põlvkonna immigrandid saabusid Prantsusmaale sarnase sotsiaal-majandusliku staatusega. Siiski, arvestades SM-isikute kogetavat diskrimineerimist Prantsuse tööturul, on võimalik kahtlustada kahe kogukonna vahelise palgalõhe teket. Kas tõepoolest on võimalik

täheldada, et SM-perekondade teise ja kolmanda põlvkonna sisserändajad on vaesemad kui SX-perekondade omad? Sellele küsimusele vastamiseks võrdleme vastaja kirjeldatud praegust leibkonna iga kuu sissetulekut sõltuvalt sellest, kas ta on muslim või kristlane. Selle protseduuriga saame olla kindlad, et kahe grupi vahel leitud erinevused on mingil moel nende usulise kasvatuse või käitumise tulemus, kuna ükski teine tegur ei erinenud nende gruppide Prantsusmaale saabumisel.

Meie tulemused näitavad, et meie SX-vastajate keskmine leibkonna netosissetulek on 1900 eurot kuus; samal ajal on meie SM-vastajate keskmine sissetulek 1500 eurot kuus. Võimalikud muud erinevused SM- ja SX-leibkondade vahel neutraliseerivast analüüsist¹⁵, selgub, et see sissetulekute erinevus on statistiliselt oluline. Keskmiselt teenivad muslimist leibkonnad iga kuu 400 eurot vähem kui kristlasest leibkonnad, mis on 13% keskmisest leibkonna netosissetulekust Prantsusmaal 2009. aastal (uuringu aasta).¹⁶ Joonis 2.2 kujutab kenasti leibkonna religiooni mõju igas sissetulekukategoorias: see näitab, et muslimist leibkonnad kuuluvad palju tõenäolisemalt madalama sissetulekuga kategooriatesse, samal ajal kuuluvad kristlased palju tõenäolisemalt kõrgema sissetulekuga kategooriatesse. Kokkuvõttes on islamil oluline negatiivne mõju nüüdisaegsele leibkonna sissetulekule. Seega saame järeldada, et selles peatükis kirjeldatud muslimite tööturul diskrimineerimisel on laiaulatuslik mõju muslimite majanduslikule edule Prantsusmaal.

Joonis 2.2. Küsitlusele vastanud Senegali muslimite ja Senegali kristlaste leibkondade (lk) sissetulek. Allikas: Claire L. Adida, David D. Laitin ja Marie-Anne Valfort, „Identifying Barriers to Muslim Integration in France,” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 107, nr 52 (2010), joonis 3, lk 22389.

Kokkuvõte

Kahekümnenda sajandi alguses (ajaloo kokkuvõtte lisas) kavandas Prantsusmaa radikaalsete vabariiklike valitsuste all *laïcité* doktriini, töötades usinalt Prantsuse ühiskonna sekulariseerimise nimel. Ent nagu siin peatükis esitatud andmed näitavad, on Prantsusmaa ühtlasi ühiskond, mille kodanikud on teravalt huvitatud oma vestluskaaslaste usulisest pärandist ning nad kohandavad oma käitumist sellest huvist sõltuvalt. Riiklikul tööturul toetuvad personaliosakonna töötajad vihjetele tööotsijate usulise pärandi kohta ning diskrimineerib süstemaatiliselt neid – praegusel juhul muslimeid –, kes on enamusest erineva usulise pärandiga. Diskrimineerimise tagajärjed on üsna mõjukad, sest oma uurimusest saime teada, et muslimiperekonnad on sissetuleku poolest palju vähem kindlustatud kui nendega võrdsed kristlasperekonnad. Need tulemused vajavad põhjalikku uurimist, et saada teada usulise diskrimineerimise allikad, mis on esimene samm Prantsusmaa vabariiklikke ideaale rikkuva olukorra parandamisel.

3

Põhjusliku identifitseerimise probleemi lahendamine

Meie uurimistegevuse eesmärk on teada saada, kas samast päritoluriigist Prantsusmaale rändavate muslimitest ja kristlastest immigrantide usund mõjutab nende lõimumisvõimalusi Prantsusmaal. See hõlmab loomulikult migrandi usundist sõltuva eduka lõimumise tõenäosuse analüüsimist. Ent põhjuslikkuse väitmisel peab olema ettevaatlik, kui andmeanalüüs kõigest korreleerib põhjuslikuks peetavat tegurit (migrandi usund) ja selle väidetavat mõju (näiteks edu Prantsuse tööturul). Peaksime kahel põhjusel kahtlema kõigis, kes annavad sellist sorti korrelatsioonidele põhjusliku tõlgenduse. Esiteks, võib juhtuda, et mingi kolmas, tihti mõõdetamatu tegur korreleerub nii isiku usulise traditsiooni kui ka tema võimega lõimuda. Näiteks võib juhtuda, et Prantsuse koloniaalvõimud andsid kristlastele eriabi, mida muslimitele ei antud, ning just koloniaalabi, mitte religioon, on see, mis seletab hilisemat lõimumisedu Prantsusmaal. Suutmatus kolmandat tegurit statistilisse analüüsi kaasata viib nähtuseni, mida sotsiaalteadlased nimetavad väljajäetud muutujast tingitud nihkeks. Teiseks võib juhtuda, et edukaimaid Senegalist pärit muslimitest sisse-rändajad varjavad oma usulist identiteeti, et Prantsusmaal edukas olla, samal ajal on edukaimad Senegalist pärit kristlasest sisse-rändajad rohkem nähtavad. Nii ei paneks intervjuerijad rikaste kristlaste hulka vaadeldes tähele rikaste muslimite hulka. Sellisel juhul oleks korrelatsioon sissetuleku ja religiooni vahel vale subjektide kallutatud valiku tõttu. Väljajäetud muutujast tingitud nihe ja kallutatud valik kujutavad endast nähtust, mida sotsiaalteadlased nimetavad identifitseerimisprobleemiks, mis tähendab huvialust tulemust põhjustava kausaalse teguri õige tuvastamise probleemi. Järgmises peatükis kirjeldame oma lahendust võimalikele kallutatud valiku probleemidele. Selles peatükis näitame, kuidas meie uurimisprotseduurid väljajäetud muutujast tingitud nihke probleeme käsitlesid.

Teises peatükis juba kirjeldasime veidi oma lahendust identifitseerimisprobleemile, väites, et sereri ja džola sisserändajad, nii kristlased kui muslimid, tulid Prantsusmaale sarnaste eduväljavaadetega, ainus erinevus nende vahel oli religioon. Kui kristlased pärast üht või kaht põlvkonda muslimeid edestasid, väitsime, et põhjus sai olla ainult nende usulises erinevuses. Lubasime selle väite täielikumat kaitsmist, ning nii see peatükk kui ka sellele järgnevad II osa peatükid seda ka teevad.

Usulise mõju tuvastamise tingimused

Selleks, et omistada kristlastest ja muslimitest koosneva sisserändajapopulatsiooni lõimumise erinevusi Prantsusmaal nende usulisele kuuluvusele, peavad olema täidetud viis tingimust. Esiteks peab populatsioon loomulikult koosnema nii islami kui kristluse traditsioonide järgijatest. Teiseks peavad nad olema samast päritoluriigist ja samast etnilisest grupist. Kolmandaks, jõudes nüüd keerulisemate tingimusteni, ei tohi nende algupärane uskupöördumine päritoluriigis korreleeruda migrantide esivanemate majandusliku ja sotsiaalse eduga. Teisisõnu ei tohiks meil olla võimalik omistada muslimite ja kristlaste lõplikke erinevusi edus ühelegi tegurile, mis puudutab nende esialgset uskupöördumist. Neljandaks, pärast uskupöördumist, kuid enne Prantsusmaale rändamist ei tohi ühel usulisel grupil olla olnud majanduslikku eelist, mida teisele grupile ei antud. Kolmanda ja neljanda tingimuse eesmärk on garanteerida, et Prantsusmaal muslimite ja kristlaste vahel leitud erinevused ei ole seoses juba Senegalis eksisteerinud majandusliku edu erinevustega. Viimaseks, mõlema immigrandigrupi tingimused Prantsusmaale saabudes peavad olema olnud samad, seda nii rände aja kui ka põhjuste tõttu, mis migrante Prantsusmaale kolima ajendasid. Püüame demonstreerida, et sereri ja džola migrantid täidavad need viis tingimust.

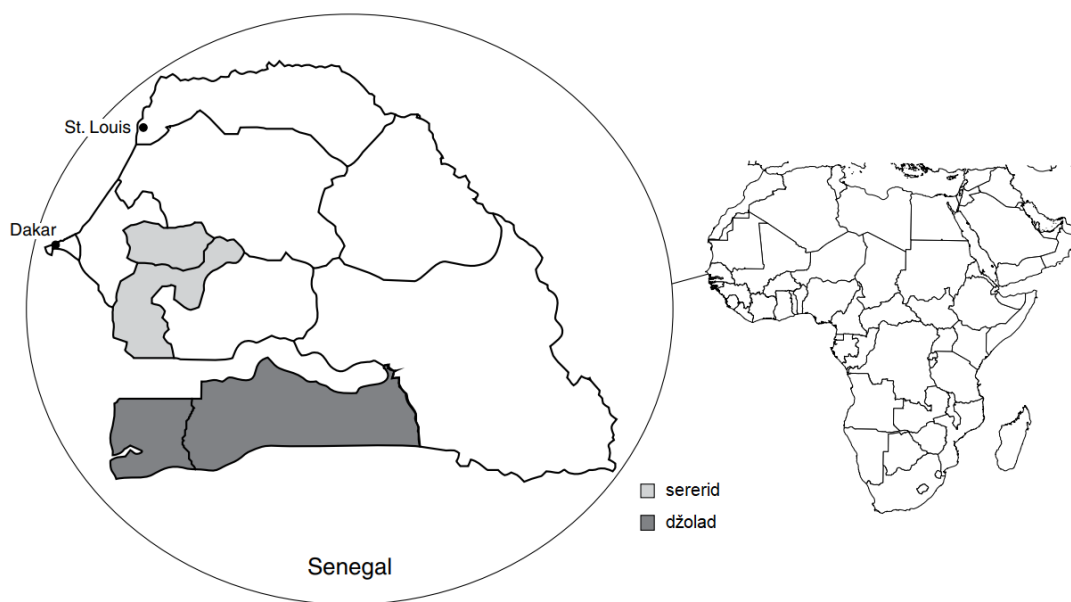
Tingimused 1 ja 2: muslimid ja kristlased samast riigist ja samast etnilisest grupist

Esimest ja teist tingimust sama taustaga muslimite ja kristlaste isoleerimise kohta on lihtne demonstreerida. Nii sererid kui ka džolad on ajalooliselt elanud Senegali lääneosas, nagu on näha joonisel 3.1. Sererid on suuruselt kolmas etniline kogukond Senegalis (pärast volofeid

ja fulbesid) ning nad moodustavad umbes 15% Senegali elanikkonnast. Džolad on suuruselt neljas etniline grupp, mis moodustab umbes 4% Senegali elanikkonnast. Enamasti elavad nad Alam-Casamance'i piirkonnas, mis asub Gambiast lõunas.

Meie esimese tingimuse jaoks on tähtis, et nii sererite kui džolade seas on oluline osa katoliiklasi, palju rohkem kui ülejäänud Senegali gruppide keskmine 5%. Senegali 2002. aasta rahvaloenduse kohaselt oli 9,32% sereritest kristlased ja 90,44% muslimid. Džoladest oli 20,17% kristlased ja 75,61% muslimid.¹ Kuigi pole võimalik teada džola või sereri sisserändaja taustaga muslimite ja kristlaste osakaalu Prantsusmaal (põhjuseid kirjeldame lisas), oli meil nende kahe grupi uuringus võimalik saavutada valim, mis koosnes 25% katoliiklastest, ülejäänud 75% olid muslimid.² Kuigi nende etniliste kogukondade katoliiklased on vähemus, on neid piisavalt palju, et saame võrrelda nende eluteid nende muslimitest homoloogide eluteedega.

Samast riigist ja samast etnilisest grupist muslimitele ja kristlastele keskendumine on arvestatav samm väljajäetud muutujast tingitud nihke piiramisel (tingimused 3–5 tagavad veelgi suurema piiramise). See garanteerib, et sereri ja džola kristlaste ja muslimite (keda edaspidigi nimetame vastavalt SX-deks ja SM-deks, nagu 2. peatükis) erinevused Prantsusmaal lõimumisel ei saa olla tingitud erinevatest päritoluriikidest või isegi piirkondlikest kultuuridest.

Joonis 3.1. Meie Senegali muslimite ja Senegali kristlaste populatsioonide päritolupiirkonnad Senegalis.

Tingimus 3: edu Senegalis ei prognoosi ühte või teise religiooni pöördumist

Ajaloolised ja etnograafilised andmed viitavad sellele, et enne usku pöördumist ei erinenud SM- ja SX-elanikkond omaduste poolest, mis määraks ära nende järglaste sotsiaalse liikuvuse Prantsusmaal. Kui nad oleks erinenud, võiks religiooni poolest erinevate tänapäeva Senegali immigrantide edu erinevust seletada nende esivanemate ambitsioonitasemetega abil (väljajäetud muutuja). Kuid see on ebatõenäoline. Nendesse džola ja sereri kogukondade asustatud Lääne-Senegali piirkondadesse saabusid nii muslimitest džihadistid kui ka kristlastest misjonärid samal 19. sajandi ajaloolisel pöördepunktil. Ent maailmausunditesse pöördumine oli neis džola ja sereri kogukondades üldiselt aeglane kuni 1950ndateni, kui uskupöördumise majanduslik kasu muutus rohkem ahvatlevaks (Asante 2009; Cannot-Brown 2009). Tol ajal hakati islamisse või kristlusesse pöördumist seostama usuliste võrgustikega, mis võimaldasid inimestel paremini oma kasvatatud saaki turustada ning laene saada (Gastellu 1981). Kumbagi religiooni huvitas erinev saak: kui muslimitest džihadistid ergutasid maapähklikaubanduse arendamist, siis kristlikud misjonärid aitasid kaasa palmiõli- ja veinikaubanduse arendamisele, ettevõtlusele, mida muslimid põlgasid (Linares 1992). Ent kumbagi usundit huvitanud saak andis sarnast majanduslikku kasu. Need andmed suurendavad meie kindlustunnet, et algsed kristlusesse ja islamisse pöördunud inimesed ei erinenud majanduslike ja sotsiaalsete ambitsioonide poolest.

Etnograafilised uuringud toetavad veelgi meie väidet, et kolmas tingimus on täidetud, nimelt seda, et muslimid ei värvanud erinevast sererite ja džolade grupist kui kristlased. Need uuringud näitavad, et sererid ja džolad olid nende endi traditsioonilise usundi tugevuse tõttu pikalt vastu maailmausunditesse pöördumisele. Sererite puhul rõhutab Asante (2009, 606–607) traditsioonilise usundi kõrgeima jumaluse ühiskondlikku olulisust ning märgib, et sererid olid üks vähestest Saheli gruppidest, kes islami edukalt tagasi lükkasid, kui seda neile esimest korda džihaadi käigus tutvustati. Katoliku misjonäre ei koheldud paremini. Sarnane muster esines ka džolade seas. Cannot-Brown (2009, 354–355) kirjeldab, et ka džolad olid monoteistid, uskudes, et loojajumal on Ata Emil (taevainimene). Coly (2002, 2:47–49, 3:49–50) etnograafilised teosed näitavad, kui raske oli maailmausunditel kohalikke džolasid traditsioonilistest tavadest loobuma panna, ja kui nad seda tegid, ühendasid džolad

maailmausundid omaenda rituaalidega. Isegi 1960ndate keskel täheldas Linares (1992), et ramadaani ajal ei paastunud ja vaid harva täideti mõnd islami sammast. Kuigi traditsiooniline vanusepõhine struktuur oli kokku varisemas, kirjutas Linares, et islamiseerimine „kui selgepiiriline moraalne reeglistik, mis on võimeline juhtima kogukonnaliikmete poliitilisi ja majanduslikke otsuseid, ei ole veel lõpuni viidud“ (84). Hiljaaegu täheldas M. Lambert (2002) ühe peaaegu täielikult islamisse pöördunud džola küla etnograafias jätkuvat animismist kinnipidamist ning peaaegu mitte mingisugust läbitungimist usundi poolt, mida võiks nimetada põhjapoolsete emiraatide õukondade kõrgislamiks. Kokkuvõtteks, kuna nii Edela-Senegali muslimid kui ka kristlased seisid vastu kahele maailmausundile ja kasutasid neid peamiselt kaubanduseeliste saamiseks, võime põhjendatult järeldada, et puudus väljajäetud muutuja (näiteks ambitsioon või vabatahtlik tõmme ühe religiooni poole), mis seletaks, kes hakkas kristlaseks ja kes muslimiks.

Tingimus 4: puudub Prantsuse koloniaalvõimude toetus kristlastele

Kuigi esialgsete uskupöördujate omadused olid pöördumise hetkel võrdsed, on siiski võimalik, et need omadused lahkesid enne nende järglaste rännet Prantsusmaale. Prantsuse koloniaalvõimud võisid tõepoolest anda katoliiklusesse pöördunutele vabaduse ja võimaluse, muutes nende lõimumise Prantsusmaal edukamaks. Kristlusesse pöördunute koloniaalne toetus muslimite kahjuks meie identifitseerimisstrateegiat aga ei ohusta.³ Tõepoolest, erinevalt Alžeeria Vahemere-äärsest piirkonnast ja suuresti kliima tõttu ei saanud Senegalist kunagi sadade tuhandete asunike sihtkohta. „Prantsuse Alžeeriaga“ võrreldavat „Prantsuse Senegali“ projekti ei olnud. Asunike puudumine peamise halduskoormuse kandmisel nõudis Senegalilt Alžeeriaga võrreldes ulatuslikumat islamiga kohanemist, et aidata koloniaalvõimul valitseda. Seetõttu oli kristluse asemel islam see, mida Prantsuse koloniaalvõim Senegalis eelistas.

Euroopa misjonäride meelehärmiks eelistasid koloniaalvalitsejad Senegalis muslimeid. Saint-Louis' (tänapäeva Senegali põhjarannikul asuv kaubasadam) kommuunis anti juba 1792. aastal Prantsuse kodakondsuse täielikud õigused 12 000 aafriklastele, kellest enamik olid muslimid. Valitsemisvajadused nõudsid prantslastelt islamiga leppimist pärast

koloonia kasvamist veel kolme kommuuni asutamisega (mis olid õiguslikult Prantsusmaa osad) ja sisemaa vallutamist.⁴ 19. sajandi keskelt kuni iseseisvuseelse perioodini loodud koloniaalpoliitika kohandus islamiga (ja isegi toetus sellele). Kõige tähtsam oli vajadus koolitada vahendajaid, kes koguks makse, varustaks sunnitööjõuga (teoorjus), värbaks sõdureid, ja tegeleks kohalike konfliktide ja edasikaebamistega islami tekstidele tuginedes. Kui Louis Faidherbe 1854. aastal Senegali kuberneriks sai, rajas ta pealike poegade kooliga ja muslimite tavakoolidega Senegali haridustaristu, et luua tasakaal misjonäride juhitud kahe katoliku algkooliga. Tulevaste ametnike tähtsa õppekohana võttis Saint-Louis' pealike poegade kool 1906. aastal nimeks Franko-muslimi medrese (tuginedes arabiakeelsele sõnale *madrasah*, mis tähendab kooli), kus kolmandik õppest käis islamiõiguse kohta.

Sel ajal oli radikaalne vabariiklus saavutanud Prantsusmaa suurlinnades ülemvõimu. Seega tuleb osa motivatsioonist (et anda ilmselge kõrvakiil kristlaste pakutavale haridusele Saint-Louis's) „Prantsuse ilmalikust kalduvusest (katoliku) preestreid ärritada“. Radikaalsete vabariiklaste juht ja kunagine peaminister Emile Combes „läks oma sekularismi taasestamisliikumisega nähtavasti nii kaugele, et pakkus välja islami kehtestamist Prantsuse kolooniate ametliku riigiusundiks. Kogu koloniaalperioodil kurtsid katoliku misjonärid Lääne-Aafrikas vanemametnike islamieelistuste üle“ (Cruise O'Brien 1975, 89–90). Lõppude lõpuks muutusid Prantsuse Lääne-Aafrikas keskhariduse keskusteks kolm Senegali eliitgümnaasiumit, mis olid sekulaarsed (st ilma misjonäride mõjuta) ja riigi kontrolli all: Faidherbe'i lütseum, Van Vollenhoveni lütseum, ja William Ponty tavakool.

Islamiga kohanemist toetades viitasid Prantsuse valitsejad Aafrika tsivilisatsioonile kui väheväärtuslikule, samal ajal islamit kõrgelt hinnates. Cruise O'Brien (1975, 92–93) on teravalt kirjutanud, et „islamit [nägid ja levitasid need õpetlased] astumisena paganliku barbarismi sügavikust tsivilisatsiooniredeli kõrgemale (Prantsuse) pulgale.“

Viimaks olid Prantsuse valitsejatel ka majanduslikud põhjused islamiga kohanemiseks (ja isegi selle toetamiseks). Kuna rahvusvaheline maapähklite nõudlus kasvas, muutusid selle vilja kasvatamist organiseerivad ja kasvatajatele laenu andvad islami vaimulikud selles kaubanduses hindamatuteks vahemeesteks.

Kokkuvõttes ei eelistanud Prantsuse valitsus Senegalis katoliiklusesse pöördunuid. Siiski, misjonäride tõttu võis katoliiklastel olla olnud hariduslik eelis. Katoliiklikud algkoolid

pakkusid hästistruktureeritud õppekava. Tõenäoliselt pakkusid nad paremaid põhihariduse võimalusi kui muslimist elanikkonda teeninud medresed. Kui see oleks nii, oleks tekkinud katoliiklusesse pöördunute ja islamisse pöördunute vahele lõhe pärast nende uskupöördumist. Selle probleemi käsitlemiseks tuginame oma 2009. aastal korraldatud 511 Prantsusmaale rännanud teise ja kolmanda põlvkonna sererit ja džolat hõlmanud uuringule.⁵ Uuringus küsisime nende perekonna esimese Prantsusmaale rännanud liikme, vanema või vanavanema, haridus- ja kutsetaset. Leidsime, et esmastel sereri ja džola juurtega kristlastest ja muslimitest Prantsusmaale rändajatel ei olnud Senegalist väljarände hetkel oluliselt erinevad haridustasemed ega ametialased pädevused. Täpsemalt, nii kristlased kui ka muslimid saabusid Prantsusmaale sarnaselt algharidust omades. Veelgi enam, mõlemad tegelesid enne rännet sama suure tõenäosusega põllumajandusväliste tegevustega. Need andmed kinnitavad meile, et kristlusesse ja islamisse pöördunute erinevad haridusvõimalused Senegalis (võimalik väljajäetud muutuja) ei mõjuta meie tulemusi oluliselt.

Tingimus 5: rändamise sarnane aeg ja põhjus

Viimaseks, Senegali mõlema usulise grupi olukord Prantsusmaale saabudes oli üsna sarnane. Nagu kinnitab meie 2009. aasta uuring, saabus enamik mõlemast grupist 1970ndatel, mis oli nende koduriigis paljusid kodust lahkuma sundinud korduvate põudade periood. Kumbki grupp ei saanud poliitilise plaaniga, nad tulid tööd otsima. Just sel hetkel pakkus Prantsusmaa neile oskustöö võimalusi Prantsuse suurlinnu ümbritsevates kiiresti laienevates tööstuslikes äärelinnades.

Veelgi enam, esimesed Senegali katoliiklastest ja muslimitest Prantsusmaale rändajad (need, kes saabusid enne 1970ndaid) jäid paikseks sarnasel ajal. See kinnitab, et hilisemad katoliiklastest migrandid ei lõimu paremini seetõttu, et katoliiklike perede esimesed rändajad saabusid varem kui muslimiperekondade esimesed rändajad. Senegali katoliiklikud rändajad ei saanud kasu suurematest „võrgustiku mõjudest“, st ligipääsust laiemale ja paremini lõimunud täielikult paiksete usuvendade võrgustikule. Seega ei kalluta meie analüüsi ka see viimane võimalik väljajäetud muutuja (sisserände aeg).

Mõned piirangud

Kahtlemata ei paku maailm katselaborist väljaspool perfektseid identifitseerimisstrateegiaid. Meie uuringu puhul saab võrdluse kohta ära märkida kaks piirangut. Esiteks, Senegali katoliiklased (need, kes on SX) olid Senegalis vähemus, samal ajal olid Senegali muslimid (vastavalt need, kes on SM) enamus. Võib-olla oli SX-del oma koduriigis vähemusena välja arenenud parem domineeriva kultuuriga kohanemise võime kui nende SM-homoloogidel, kellel polnud enne väljarännet kunagi olnud vajadust domineeriva (usulise) kultuuriga kohaneda. Kuues kriteerium perfektseks identifitseerimiseks oleks seega, et päritoluriigis peaks olema mõlema grupi osakaal võrdne, nii et kummalgi poleks vähemuse perspektiivi.

Ainult kahel riigil maailmas (millel on Euroopas immigrandikogukonnad) on elanikkonnad, mis sellele kriteeriumile vastavad: Bosnia-Hertsegoviinal ja Liibanonil. Ent neist riikidest kummagi valimine ei lahendaks meie esialgu pakutud viit kriteeriumit üldse nii hästi. Immigratsioonilained Bosniast on olnud üsna hiljutised, enamasti sõdade ajal, mis pärast Jugoslaavia lagunemist toimusid, ning oleks võimatu võrrelda põlvkondadevahelisi trajektoore nii, nagu oli võimalik teha seda Senegali elanikkondadega. Pealegi, neljandat tingimust rikub see, et bosniakid (Bosnia muslimid) kannatasid sõjas palju rohkem kui kristlased, ning sellel oleks kindlasti mõju nende edule uutes koduriikides. Liibanoniga tekivad võrdselt heidutavad segavad probleemid. Esiteks ei täida riik viiendat tingimust. Esimesena läände rännanud Liibanoni kristlastest immigrandid tegid seda varasemal ajal kui esimesed Liibanoni muslimitest immigrandid. See olukord lubas järgmistel Liibanoni kristlastest rändajatel kasutada ära (kristlikke) maroniitide võrgustikke, et uutesse ühiskondadesse paremini lõimuda, selline võimalus polnud nende muslimitest vastaspoolele nii lihtsalt kättesaadav. Teiseks, suurem osa liibanonlaste väljarändest toimus Liibanoni kodusõja ajal (1975–1990). Nagu Bosnia-Hertsegoviina puhulgi, ohustab see neljandat tingimust. Liibanonist pärit muslimitest ja kristlastest immigrantide lõimumismustreid läänes analüüsida püüdvatel teadlastel ei ole võimalust tagada seda, et sõja intensiivsus neid elanikkondi enne rännet võrdselt puudutas. Inimeste sõjaga kokku puutumise aastate arvu arvestamine ei ole piisav, et mõista, kui intensiivselt sõda neid inimesi mõjutas. Ent sõjaintensiivsusega oma koduriigis kokkupuutumine mõjutab kindlasti suuresti inimese

võimet vastuvõtvast riigis lõimuda. Teadlased seisaks seega silmitsi väljajäetud muutujast tingitud nihkega, ilma tõhusa viisita seda ületada.

Igatahes peame me ebatõenäoliseks, et 2. peatükis esitletud SX-vastajate suhtelise majandusliku edu tulemused olid tingitud sellest, et meie SX-vastajate esivanemad olid Senegalis vähemus. Tõepoolest, nagu kirjeldame 9. peatükis, kohtasid sõjaeelsest Bosnia-Hertsegoviinast välja rännanud kristlased oma vastuvõtvastes riikides vähem diskrimineerimist kui nende muslimitest vastaspoolel, vaatamata sellele, et nad ei olnud vähemus oma koduriigis, ei Jugoslaavias ega Bosnia-Hertsegoviinas.

Teine võimalik piirang meie identifitseerimisstrateegiale on see, et meie Sahara-taguse Aafrika muslimite elanikkonda ei seostata Prantsusmaal spontaanselt islamlikkuse „kollektiivse kujutelmaga“. Prantsuse igapäevaarusaam islamist on tõepoolest lähedalt seotud kujutlustega Lähis-Idast või Põhja-Aafrikast mitte kujutlustega Sahara-tagusest Aafrikast. Ometi oleks neile ilmselgelt islamiusulistele elanikkondadele keskendumine toonud kaasa ebaõnnestunud identifitseerimise. Kui Liibanoni immigrandid välja arvata, pole Lähis-Ida ja Põhja-Aafrika riikides võrreldavaid kristlaste gruppe, mida oleks võimalik muslimite vastaspoolega võrrelda. Samas ei nõustu me sellega, et Sahara-taguse Aafrika muslimitele keskendumisest tulenev kalle võib viia meid Prantsusmaa usulise diskrimineerimise tegeliku intensiivsuse alahindamiseni, kuna prantslased ei seosta Sahara-taguse Aafrika muslimeid spontaanselt islamiga.

Kokkuvõte

Sellest peatükist järel dame, et ükski teine elanikkond kui sererid ja džolad ei võimaldaks meil paremini isoleerida usutegurit lõimumisedu arvestamiseks Prantsusmaal. Ent täieliku identifitseerimise tagamiseks tuleb meil astuda veel üks samm – peame endale kinnitama, et meie SM-de ja SX-de (ning nendega suhtlevate prantslaste) valim esindab Prantsusmaa SM-, SX- ja kohalikku elanikkonda. Selle kallutatud valiku probleemi käsitlemine on meie peamine ülesanne 4. peatükis.

Lähteteksti autorite märkused esimeses kolmes peatükis

1. peatükk. Kristliku pärandiga ühiskondadesse rändavate muslimite probleem

1. De Gaulle'i tsitaat pärineb Fetzteri ja Soperi teosest (2006: 62).
2. „Kristliku pärandiga ühiskondade“ ulatuse kohta vt Bartlett (1993: 5). Tema ajalool põhineva Euroopa definitsiooni alla kuulub „kristlik piirkond [kõrgkeskajal], mis tunnustas paavsti võimu ja hoidis aus ladinakeelseid jumalateenistusi.“ Just neid riike ja nende koloniaalharusid peame me „kristliku pärandiga ühiskondadeks“.
3. Graafikut läbikukkunud ja edukate islamiga seotud terroriaktide kohta Euroopas vt Laurence (2012: 147).
4. Termin „islamofobia“ loodi 1980ndatel. Vt Runnymede Trusti Briti muslimite ja islamofobia komisjon (1997: 1).
5. Vt aga Pfaffi ja Gilli (2006) ning Olivier Roy eessõna Laurence'i ja Vaisse'i teoses (2006). Mõlemad näitavad tõendeid, et mitmekesise tausta tõttu ei ole muslimid Euroopas poliitilise ohu tekitamiseks heal positsioonil.
6. Bertelsmanni fondi sponsoreeritud Religion Monitor on andmekogumisvahend, mis teeb uuringuid religioossuse traditsiooniliste ja uute vormide kohta ning uurib religiooni muutusi pluralismi kontekstis.
7. Religion Monitor 2013 (tulemuste kokkuvõtet vt <http://www.gatestoneinstitute.org/3696/germany-islam-threat>).
8. Vt http://www.comres.co.uk/polls/BBC_Radio_1_Newsbeat_Discrimination_Poll_September_2013.pdf
9. Esimene kirjavahetusel põhinev katse uuris sisserändajatest töötajate diskrimineerimist Ühendkuningriigi tööturul (Jowell ja Prescott-Clarke 1970).
10. Vabaühendus SOS Racisme, kassatsioonikohtu kriminaalkolleegiumi 11. juuni 2002. a otsus nr 131: 482. Vt ka vabaühendus SOS Racisme, 3. juuni 2003. a kriminaalkolleegiumi otsus nr 02:86158.
11. Prantsusmaa Riiklik Inimõiguste Komisjon (2014). Kokkuvõtte on teinud Vincent (2014).
12. Copé (2012). Originaalis kasutatakse prantsuskeelset terminit *collège*, millele Ameerika liigituse järgi vastab põhi- või keskkool; meie kasutame siin terminit „kool“.
13. Juddi ja Parki (1993) järgi on grupistereotüüp „omaduste kogum, mida subjektid üksmeelselt grupile tüüpilisteks peavad“.

14. Põhimudelit esitles esimesena Phelps (1972); järgnevates viidetes, nagu ka kirjanduses, tunnustame käsitluse autorina Arrow'd (1973).

15. Oma tuntud uurimuses defineerib Allport (1954: 6–7) eelarvamust kui „tõrjuvat või vaenulikku suhtumist gruppi kuuluva isiku vastu lihtsalt sellepärast, et ta kuulub sinna gruppi“.

16. Hirmude kohta vt Huntington (2004); liialduste kohta vt Gary Segura arvustust Huntingtoni raamatu kohta allikas Perspectives on Politics (2005), 3: 640–642.

2. peatükk. Muslimite diskrimineerimine Prantsuse tööturul ja selle tagajärjed

1. Selles peatükis esitletud tulemused erinevad M. Tribalat' kogutud andmetel põhinevatest palju optimistlikematest tulemustest. Nagu Laurence ja Vaisse (2006: 43–44) analüüsisid, viitab see peaaegu täielikule muslimite prantsuse keele kasutamisele, nende kõrgele eksogaamia tasemele ja nende sündimuse liikumisele Prantsuse keskmise suunas.

2. IFOPi korraldatud küsitluse järgi (2010) käib kõigest 4,5% Prantsuse elanikkonnast igal pühapäeval kirikus (http://www.ifop.com/media/pressdocument/238-1-document_fle.pdf).

3. Loomulike eksperimentide standardite kohta vt Dunning (2012).

4. Islami arengu kohta Lääne-Aafrikas vt Trimmingham (1964). Kahe usundi kohtumise piirkonna ja selle identifitseerimiseesmärgil kasutamise kohta vt Laitin (1986).

5. Peatükid 3–5 kirjeldavad kõiki siin esitletud tulemuste saavutamiseks kasutatud protseduure ja protokolle.

6. Prantsuse hääletajate uuringud toetavad seda vaatepunkti, täpsemalt seda, et nende suhe kirikuga oli vähemalt 1980ndatel suurepärane ennustaja, kuidas nad hääletavad. Vt Berger (1974).

7. Meil oli igaks katsejärguks paar lisakatseisikut, et kindlustada end katkestajate vastu.

8. Katsealustele öeldi, et kuna nad suhtlevad paar järgmist tundi võõrastega, on suhtlus isiklikum, kui nad kaasmängijatele oma eesnime avaldavad.

9. Kõigi tehniliste üksikasjade kohta vt Adida, Laitin ja Valfort (2015b).

10. Kõigi tehniliste üksikasjade kohta vt Adida, Laitin ja Valfort (2010).

11. Raskeid valikuid selle kavandi rakendamisel Prantsuse keskkonnas kirjeldatakse lisas.

12. ISM-CORUM pikalt on Inter Service Migrants—Centre d’Observation et de Recherche sur l’Urbain et ses Mutations (Migrantide tõlketalituse linnaruumi ja selle muutuste vaatlus- ja uurimiskeskus).

13. Kõigi tehniliste üksikasjade kohta vt Adida, Laitin ja Valfort (2010).
14. Selle uurimuse täielikke protokolle esitleme 4. peatükis.
15. Nagu oligi arvata, ei muutu meie kontrollideta tulemused, kui kontrollime vastajate esimesena Prantsusmaale rännanud esivanema haridustaset (sest esimese põlvkonna SM- ja SX-migrandid on hariduse poolest sarnased). Meie tulemusi ei mõjuta ka vastajate soo ja vanuse kontrollimine.
16. Prantsusmaa riiklik statistika- ja majandusuuringute instituut (2010). 2009. aastal oli see keskmine leibkonna netosissetulek 2984 eurot. Vt http://www.insee.fr/fr/themes/tableau.asp?reg_id=0&id=45.

3. peatükk. Põhjusliku identifitseerimise probleemi lahendamine

1. Aitäh Chris Beaucheminile Prantsuse riiklikust demograafiauuringute instituudist, kes andis meile ligipääsu Senegali 2002. aasta rahvaloenduse toorandmetele (Troisième Recensement Général de la Population et de l'Habitat [RGPH-III] 2002). Maailmapanga juhuvalikuga uurimus Senegalis riigisisest linnadesse rännanute seas näitas sereritest ja džoladest vastajate jaotumist 23% katoliiklasteks ja 77% muslimiteks. Vt Maailmapank (2009). Joshua Project (<http://joshuaproject.net/>) hindab džolade katoliikliku elanikkonna osakaaluks 7%, sererite omaks 22%; peaaegu kõiki ülejäänusid loetakse muslimiteks. Kõigis neis andmeallikates täheldame kristlaste ülesindatust võrreldes terve Senegaliga.
2. Need tulemused pärinevad uurimusest, mille korraldasime 2009. aastal. Seda uurimust kirjeldame täpsemalt 4. ja 5. peatükis.
3. See osa põhineb Crowderil (1962) ja Cruise O'Brienil (1975).
4. Ainuomaselt Senegalile oli koloniaalimpeeriumis eriline staatus neljal Senegali kommunil (Saint-Louis, Dakar, Gorée, ja Rufisque), mis on vanimad Prantsuse Lääne-Aafrika koloniaallinnad. 1848. aastal laiendas Teine Vabariik täielikud Prantsuse kodakondsuse õigused nende kommunide elanikele (neile, kes olid *évolués* ehk Prantsuse kultuuriga assimileerunud). 1916. aastal anti need õigused kõigil pärismaistele nende kommunide elanikele (keda kutsuti *originaires*ideks).
5. Esitleme seda uurimust perekonna sissetuleku ennustamiseks 2. peatükis ja kirjeldame uurimisprotokolli 4. peatükis.

2. TEOREETILINE RAAMISTUS

Tõenäoliselt ei keskendu enamik tõlkijaid oma tööd tehes tõlketeooriale, kuna enesele teadvustamine, missuguse teooria alla tehtud tõlkevalikud kuuluvad, ei aita enamasti kaasa produktiivsusele. Produktiivsus on täpsuse ja korrektsuse kõrval aga üks tähtsamatest tõlkija omadustest. Ka keele- ja tõlketeadlane Eugene Nida on kirjutanud, et „üldjuhul on parimatele tõlkijatele ja tõlkidele erinevatest tõlketeooriatest vähe kasu“ ja „nad peavad neid tihti ajaraisuks“ (Nida 2002: 1). Ent see, et tõlkijad ise endale oma tõlkevalikute teoreetilist konteksti ei teadvusta, ei tähenda, et nende alateadlikult tehtud valikutele teoreetilist raami ümber ei saaks panna. Nõnda on käitutud ka käesolevas magistriprojektis: kõigepealt töötati tekstiga ja seejärel uuriti töö käigus kasutatud võtete teoreetilist tausta.

Kui tegemist pole ülikiiret tulemust nõudva tööga, alustab ka alateadlikult tegutsev tõlkija oma tööd tekstiga tutvumisest, ehk pannakse paika teksti tüüp, stiil, eesmärk ja muud omadused, mis teksti esimesel lugemisel silma jäävad. Sellest sammust alustati ka magistriprojekti lähtetekstiga tegelema asudes ning järgnevates punktides kirjeldataksegi lähteteksti eelnimetatud omadusi ja põhjendatakse, miks just see teos valiti.

2.1. Lähteteksti valik ja tutvustus

Magistriprojektis on tõlgitud raamatu „Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies“ esimesed kolm peatükki. Teose esimene autor Claire Adida on politoloogiadotsent California Ülikoolis San Diegos, teine autor David Laitin on politoloogiaprofessor Stanfordin ülikoolis ja kolmas autor Marie-Anne Valfort on majandusteaduse professor Pariisi majanduskoolis. Koos on nad valmis kirjutanud üsna huviäratava pealkirjaga teose, mis raamatupoe riiulil ka magistriprojekti autori pilku köitis ning mille mõningase sirvimise järel tehti otsus just see teos magistriprojekti tarvis tõlkimiseks valida. Lisaks köitvale pealkirjale on raamatu teema tänapäeva maailmas ja ühiskondades ka väga päevakohane ning magistriprojekti autorit isiklikult huvitav.

Samuti ei saa välistada, et ka Eestis on kunagi taolist teost vaja. Nimelt käsitleb teos probleeme, miks muslimitest sisserändajate lõimumine nende uutes kristliku pärandiga koduriikides ebaõnnestub. Sisserändajate lõimumise kohta on igapäevaarutelus palju arvamusi ja eelarvamusi, vähem ringleb aga teaduspõhist infot, mida valitud teos just pakub. Teose autorid on oma ala tunnustatud professionaalid ja neil on pikk kogemus teema uurimisel, seega võib uskuda, et tegemist on ka objektiivse teosega. Tänapäeva niinimetatud tõejärgsel ajastul tuleb ka seda aspekti arvesse võtta, eriti niivõrd poliitilise teema juures, sest magistriprojekti jaoks sooviti tõlkimiseks valida objektiivset tarbeteksti, mitte hästi varjatud poliitilist propagandat. Teos on antud välja 2016. aastal ja on seega üsna värske, ning seda pole varem eesti keelde tõlgitud.

Teose autorid on probleemikäsitluses keskendunud Prantsusmaale, kuna just seal õnnestus neil raamatus kirjeldatud uurimust kõige objektiivsemalt teha. Tõlgitud peatükkidest esimesed kaks on sissejuhatavad ning seal tuvastatakse, et muslimite diskrimineerimine tõepoolest toimub: esimene peatükk kirjeldab muslimeid varitsevaid probleeme kristliku pärandiga ühiskondades ja sealse islamofobia erinevaid külgi, teine peatükk räägib konkreetselt muslimite diskrimineerimisest Prantsuse tööturul. Kolmas peatükk süveneb juba autorite uurimisstrateegiasse ja kirjeldab, miks just nende valim oli korraldatud uurimuse jaoks objektiivne. Edasised peatükid kirjeldavad veel uurimisstrateegiat, islamofobia võimalikke põhjuseid Prantsusmaal, olukorda väljaspool Prantsusmaad ning soovitusi poliitikamuudatusteks, mis aitaks diskrimineerimist vähendada. Need peatükid jäävad aga kahjuks magistriprojekti tõlkemahust väljapoole. Samuti oleks nende peatükkide valimine olnud halvem otsus, kuna seal viidatakse pidevalt tagasi juba eelnevates peatükkides olnud infot, mida teadmata on kindlasti raskem teksti mõista.

2.2. Lähteteksti analüüs

Valitud lähteteksti lugedes saab kohe selgeks, et tegemist on tarbetekstiga ja kitsamalt öeldes ka teadustekstiga. Tekstitüüpe on teoreetiliselt määratlenud Katharina Reiss, kelle järgi jagunevad tekstid informatiivseteks, ekspressiivseteks ja operatiivseteks (Reiss 1981: 124).

Informatiivsed tekstid keskenduvad lihtsalt sisu edasi andmisele, ekspressiivsete tekstide edasi antav sisu on ka kunstipäraselt organiseeritud ning operatiivsete tekstide sisu püüab lugejat mõjutada. Loomulikult ei järgi tekstid alati läbivalt ühte tüüpi, vaid tegemist võib olla ka segatüüpi tekstiga, kui tekstil on näiteks mitu eesmärki (Reiss 1981: 124). Magistriprojektis tõlgitud tekstiosa on Reissi liigituse alusel enamjaolt informatiivne tekst, kuna valitud esimesed kolm peatükki suuremas osas kirjeldavad maailmas ja Prantsusmaal esinevaid probleeme sisserändavate muslimitega ning autorite uurimisstrateegiat. Samas on valitud peatükkides kohati näha ka teksti operatiivsust, kui autorid püüavad lugejat veenda, et nende tehtud uurimistöö tulemused on objektiivsed ja õiged ning et saadud tulemuste alusel on võimalik anda kohaseid soovitusi probleemide lahendamiseks. Teose lõpu poole, kus autorid annavad teaduslikult põhjendatud soovitusi poliitikamuudatusteks, on operatiivsusel juba suurem rõhk, sest inimesi ja poliitikuid üritatakse mõjutada midagi ette võtma. Eelnevat arvesse võttes saab öelda, et tõlkimiseks valitud teose puhul on tegemist informatiiv-operatiivset segatüüpi tekstiga.

Erinevalt ekspressiivse tekstitüübi alla kuuluvatest proosa- või luuletekstidest ei ole informatiivsete tarbetekstide puhul niivõrd oluline tõlkes lähteteksti stiili ja vormi säilitamine. Pigem on tähtis see, et lugejale jõuaks kohale lähteteksti sisu ehk tekstis sisalduv teave. Teabe edastamisele keskendumisega on tõlkija seadnud oma tegevusele eesmärgi. Teksti eesmärgipärast tõlkimist käsitleb funktsionaalne tõlketeooria ehk *skopos*-teooria, mida on arendanud Hans J. Vermeer, Katharina Reiss, Christiane Nord jt. Selle teooria järgi määrab iga tõlkeprotsessi meetodi- ja strateegiavaliku ära üldine tõlketevõtmise eesmärk ehk *skopos* (Nord 2010: 121). Eesmärk on just nimelt tõlketevõtmisel ja mitte tekstil enesel, sest tänapäeva funktsionalistide järgi on tekst kõigest teabe pakkumus ja funktsiooni annab tekstile lugemise hetkel lugeja, mis tähendab, et funktsioone võib tekstil olla sama palju kui lugejaid (Nord 2006: 132). Seega peab tõlkija pärast tekstiga tutvumist mõtlema, missugusele lugejaskonnale on lähtetekst mõeldud (Nord 2006: 133), kui näiteks tõlke tellija ei ole seda ise täpsustanud.

Magistriprojekti teksti tõlkel puudub tellija, sest teos valiti projekti autori isikliku huvi tõttu. Küll aga sai pärast tekstiga tutvumist teose tõenäolise lugejaskonna hulka kindlasti arvata sotsiaalteadlased, sest teoses kirjeldatu põhineb suuresti autorite korraldatud

sotsiaalteaduslikul uurimisel, mida nende valdkonnakaaslastel oleks kahtlemata huvitav lugeda. Samas soovivad teose autorid anda ka poliitikasoovitusi, ja poliitikud ei ole enamasti sotsiaalteadlased, vaid on rahva valitud kõikvõimalike elualade esindajad rahva enda seast. Tavalugejast eristab poliitikuid ainult võimalus riigi- ja ühiskonnakorralduslikke otsuseid vastu võtta. Seega ei saa tõlkides jääda vaid sotsiaalteadlaste sõnavara kasutama, vaid tuleb kasutusele võtta ka valdkonnaväliselt arusaadavaid termineid, mida mõistaks kõik huvilised, sealhulgas poliitikud. Tõlkes kasutatud strateegiatest ja protseduuridest räägitaksegi järgmises alapeatükis.

2.3. Tõlkeprotseduurid

Tõlkeprotseduure ehk tõlkevõtteid määratlesid metoodiliselt esimesena Vinay ja Darbelnet oma 1958. aasta teoses „*Stylistique comparée du français et de l'anglais*“, kus tõlkevõtted jaotati otsesteks ja kaudseteks (Molina; Albir 2002: 499). Otseste tõlkevõtete alla liigitati laenamine, kalka ja sõnasõnaline tõlge, kaudsete tõlkevõtete alla liigitati transpositsioon, modulatsioon, ekvivalents ja adaptatsioon (Molina; Albir 2002: 499–500). Neid seitset põhiprotseduuri on täiendanud ja uuesti määratlenud Nida (1964), Margot (1979), Vazquez Ayora (1977), Newmark (1988), Delisle (1993) jt, ning protseduuride määratluste rohkuse tõttu on tekkinud tõlketeooriasse teatav segadus: erinevate käsitluste terminid on hakanud omavahel osaliselt kattuma, samadel nähtustel on käsitluste võrdluses erinevad nimetused ja üldiselt ei suudeta nähtuste nimetamisel üksmeelele jõuda (Molina; Albir 2002: 499). Seda segadust on püüdnud parandada Molina ja Albir, kes on välja töötanud oma tõlkeprotseduuride klassifikatsiooni, mis järgib viit põhimõtet: 1) tõlkevõtte mõiste on eraldatud seonduvatest mõistetest nagu tõlkestrateegia ja -meetod; 2) kaasatud on vaid need protseduurid, mis on iseloomulikud tekstide tõlkimisele ja mitte keelte võrdlemisele; 3) säilitatud on arusaam, et tõlkevõtted on funktsionaalsed, st võtete kohasus sõltub tekstist ja kontekstist; 4) terminoloogias kasutatakse enim levinud termineid; 5) seletamata mehhanismide jaoks on sõnastatud uued võtted (Molina; Albir 2002: 509).

Püüdlused tõlketeooria segases maailmas korda luua on kiiduväärt ning seetõttu on Molina ja Albiri tõlkeprotseduuride määratlust järgitud ka selles magistriprojektis. Järgnevalt on kirjeldatud Molina ja Albiri määratletud tõlkevõtteid koos ingliskeelsete originaalnimetustega ja võtete sisu (2002: 509–511) ning kõigi magistriprojekti lähteteksti tõlkimisel kasutatud võtete juurde on toodud ka konkreetne näide sihttekstist. Mitte kasutatud võtete juures on kirjeldatud, miks neid võtteid vaja ei läinud.

- Asendus (*substitution*) (võib olla lingvistiline või paralingvistiline): lingvistiliste elementide muutmine paralingvistilisteks (intonatsioon, žestid) või vastupidi. Võtet ei kasutatud, sest lähtetekst on neutraalse stiiliga ja ei sisalda kohti, kus saaks teksti žestideks või žeste tekstiks tõlkida.
- Diskursiivne looming (*discursive creation*): ajutise vaste kasutamine, mis kontekstiväliselt on ootamatu. Seda võtet kasutatakse tihti näiteks filmipealkirjade tõlkimisel, sinne tekst aga võtte kasutamist ei võimaldanud.
- Kalka (*calque*): võõrkeelse sõna või väljendi otsetõlge, võib olla leksikaalne või struktuuriline. Üks tõlkenäide magistriprojektist on termini *world religion* tõlge „maailmausund“.
- Kirjeldus (*description*): termini või väljendi asendamine selle vormi või funktsiooni kirjeldusega. Lähtetekstis esineb ingliskeelne termin *sabbatical*, mis tähendab teadustöö eesmärgil võetud puhkust. Eesti keeles puudub sellele hea ühesõnaline vaste. Puhkeaasta üksi ei sobi, sest sealt ei paista välja puhkuse eesmärk. Akadeemiline puhkeaasta oleks juba parem, ent tekstist ei selgu, kui pikk puhkus tegelikult oli: *sabbatical*’i kestus jääb traditsiooniliselt kahe kuu ja aasta vahele, kuid tekstis on vaid kirjas, et puhkus võeti 1950ndatel, nii et see võis olla ka pikem kui üks aasta. Seega kasutati tõlkes termini kirjeldust „teadustööks võetud puhkus“.
- Kohandamine (*adaptation*): lähteteksti kultuurielemendi asendamine sihtkultuuri elemendiga. Lähtetekstis ei olnud ühtegi nii võõrast kultuuri elementi, mida oleks pidanud eesti kultuuriruumi jaoks kohandama.
- Kompensatsioon (*compensation*): lähteteksti info- või stiilielemendi kasutamine sihttekstis teises kohas, kuna lähtetekstiga samas kohas kasutamine on võimatu. Sellist probleemi tõlkimisel ei esinenud.

- Laenamine (*borrowing*): sõna või väljendi otse teisest keelest üle toomine. Laenamine võib olla puhas, st laenatava sõna täielikult algsele kujule jätmist, või naturaliseeritud, st laenatud sõna on kohandatud sihtkeele õigekirjareeglitele vastavaks. Tõlkenäiteks saab siin tuua juba araabia keelest inglise keelde laenatud termini *fatwa*, mis sihttekstis tõlgiti fatvaaks. *Fatwa* tähendab islami õpetlase õiguslikku arvamust või korraldust küsimustes, millele koraanist ega teistest usu- ja õigustekstiallikatest vastust ei leia. Võõrsõnade leksikonist leiab, et eesti keelde on see termin laenatud fatvaaks, ehk tegemist on naturaliseeritud laenuga.
- Lingvistiline kokkusurumine (*linguistic compression*): keeleliste elementide vähendamine, lingvistilise võimenduse vastand. Selle tõlkevõtte abil saab muuta teksti konkreetsemaks, näiteks lähtetekstis olnud „43% of individuals interviewed“ tõlgiti sihttekstis „43% küsitletutest“. Ilmselgelt küsitletakse küsitlustes inimesi, seega ei oleks olnud mõistlik tõlkida „43% küsitletud isikutest“, sest see ei anna tekstile midagi juurde.
- Lingvistiline võimendus (*linguistic amplification*): keeleliste elementide lisamine, lingvistilise kokkusurumise vastand. Lähtetekstis esineb fraas *omitted variable bias*, mis tähendab statistikas nihet, mille on põhjustanud väljajäetud muutuja. Fraasi ilma sõnu lisamata eesti keelde tõlkida ei ole võimalik, sest „väljajäetud muutuja nihe“ kõlab nagu muutuja oleks kuhugi nihkunud. Sihtteksti lisati tõlkimisel üks sõna ja kasutati tõlkena fraasi „väljajäetud muutujast tingitud nihe“, sest see annab fraasi sisu kõige paremini edasi.
- Modulatsioon (*modulation*): lähtetekstist erineva vaatepunkti, fookuse või kognitiivse kategooria kasutamine. Tõlkenäide on siin lähteteksti fraas „the law recognizes that [...]“. Sihttekstis on see tõlgitud fraasiks „seadusega märgitakse, et [...]“, mitte et „seadus märgib“. Modulatsiooni põhjendus on see, et seadus ei ole antropomorfne ja ei saa ise midagi teha. Seaduse on koostanud seadusandja ja seadusega ehk seaduse abil kehtestatakse erinevaid reegleid.
- Sõnasõnaline tõlge (*literal translation*): sõna või väljendi sõnasõnaline tõlge, sealjuures ei ole tegemist lihtsalt sõnade üks-ühele asendamisega, vaid vorm peab

ühilduma funktsiooni ja tähendusega. See nõue eristab seda tõlkevõtet eelnevalt mainitud kalkast. Näiteks *political discourse* tõlgiti poliitiliseks diskursuseks.

- Transpositsioon (*transposition*): grammatilise kategooria muutmine. Konkreetsetes näites magistripjektist on muudetud tegusõna nimisõnaks. Lähteteksti lauses „[*difference in callback rates*] may also reflect that these applicants differ with respect to geographic origin” olnud tegusõna *differ* muudeti sihttekstis nimisõnaks „erinevus”: „Vastuste sageduse erinevus võib tuleneda ka töötajate geograafilise päritolu erinevusest.“
- Täpsustus (*particularization*): täpsema või konkreetsema termini kasutus, üldistuse vastand. Lähtetekstis räägitakse islamofobia ja diskrimineerimise vastastikusest olemusest ja öeldakse, mida selle lõhkumiseks tegema peab. Kasutatakse just nimelt väljendit „selle“, ehk „*To break it, one must[...]*”. Eesti keeles ei kõla sõna „selle” lauses kuigi hästi, sest olemuse lõhkumine on kahtlane kollokatsioon. Seega kasutati tõlkes sõna „selle” asemel täpsemat sõna nõiaring: „Nõiaringi lõhkumiseks on vaja [...]“.
- Variatsioon (*variation*): teksti tooni, stiili, sotsiaalset või geograafilist dialekti vms mõjutavate lingvistiliste või paralingvistiliste elementide muutmine. Neutraalse lähteteksti tõlkimisel ei läinud seda protseduuri vaja.
- Võimendus (*amplification*): lähtetekstis sõnastamata detailide sisseviimine. Lähtetekstis on loetletud erinevaid prantsuskeelseid organisatsioone, millest mõnel on sulgudes ka selgitus taga, teistel selgitus jällegi puudub. Sihttekstis lisati kõigile organisatsioonidele tõlgitud nimi sulgudesse, näiteks *Scouts et Guides de France* (Prantsuse skaudid ja gaidid). See teeb teksti ühtsemaks ja aitab sellest paremini aru saada.
- Vähendus (*reduction*): lähteteksti infoüksuse allasurumine sihttekstis, võimenduse vastand. Seda tõlkevõtet saab kasutada näiteks siis, kui lähtetekstis seletatakse mingisugust sihtkultuuri elementi, mis sihtkultuuri kõigile lugejatele on niigi ilmselge, ja sihtkeeles on võimalik seletust asendada terminiga. Magistripjekti lähteteksti tõlkimisel ei olnud võimalik taolisi vähendusi teha.

- Väljakujunenud vaste (*established equivalent*): sihtkeeles võrdväärseks peetava termini või väljendi kasutamine. Seda tõlkevõtet kasutatakse väga tihti fraseologismide tõlkimisel. Lähtetekstis esines fraseologism *a slap in the face*, mis tähendab lahtise käega tavaliselt vastu põske löömist. Eesti kultuuriruumis ei ole see nähtus võõras, kuid näolaks või põselaks ei ole väljendina kuigi levinud. Küll aga on olemas väljakujunenud vaste „kõrvakiil“, mida tõlkes ka kasutati.
- Üldistus (*generalization*): üldisema või neutraalsema termini kasutus. Näiteks võib siin tuua lähtetekstis oleva termini *chocolate croissant*, mis eesti keelde sai tõlgitud šokolaadisaiakeseks. Kontekstiliselt ei olnud tähtis, et tegemist on just koheva sarvesaia ehk *crossaint*’iga, seega tsitaatsõna kasutamine ei oleks olnud mõistlik. Lisaks oli selle ees niigi täpsustav sõna šokolaadi-, nii et lahti seletades oleks ebaolulise sisuga fraas lugeja jaoks liiga pikaks läinud. *Croissant* on lihtsalt Prantsusmaal üks enim levinud saiake, mis on sama hästi kui sünonüümne saiakesega üldiselt, seega võis ka tõlkides jääda sõna „saiake“ juurde.

Nagu eelnevast näha, sisaldab Molina ja Albiri tõlkevõtete määratlus üsna suurt hulka tõlkevõtteid. Võtete rohkus on aga põhjendatud, kuna autorid on üritanud oma määratlusega olla kõikehõlmavad ja tundub, et neil on see ka õnnestunud, kuna ei paista olevat ühtegi tõlkeprotseduuri, mis Molina ja Albiri määratluse alla ei liigituks.

3. TÕLKEPROBLEEMIDE ANALÜÜS

Eelmises peatükis räägiti tõlkevõtete näidete juures juba mõnedest probleemidest, mis tõlkimisel ette tulid. Selles peatükis jätkub valitud tõlkeprobleemide ja neile leitud lahenduste kirjeldamine koos põhjendustega, miks just ühe või teise lahenduse kasuks otsustati. Esmalt keskendutakse probleemsete terminite ja fraaside valikule, seejärel räägitakse lähemalt statistika ja andmeanalüüsi valdkonda kuuluvatest probleemsetest terminitest ning viimasena räägitakse tõlkimisel tekkinud kantseliidist ja selle väljatoimetamisest.

3.1. Probleemsed terminid ja fraasid

Muslims

Tõlgitud teoses räägitakse islamiusuliste lõimumisest, seega on üks tekstis enim esinenud termin inglise keeles islamiusulisi tähistav *Muslim*. Eesti keeles saab islami järgijate kohta viidata mitmete sõnadega, muuhulgas muhamedlane/muhameedlane, musulman, moslem ja muslim. Viimased kaks paistavad siinkohal olevat parimad tõlkevasted, kuna jäävad enim originaalilähedaseks. Samas tekib küsimus, kas neil vastetel ka mingisugune vahe on. Igapäevakõnes tundub moslem olevat levinum sõna kui muslim, ja Eesti Keele Instituudi keelenõuvaka järgi ei ole moslemi kasutamine vale. Samas eelistatakse keelenõuvakas just sõna muslim, kuid ei täpsustata, miks. Ka islamiusulised ise eelistavad just terminit muslim, eriti ingliskeelses maailmas, kus aegunud nimekuju *Moslem* peetakse tihti lausa solvavaks (Elliot 2005: 19); solvavaks võivad seda nimekuju pidada ka araablased (Suurkask 2013). Peamine põhjus seisneb selles, et araabia tähestikus on ainult konsonandid, lisaks on keeles ka kolm tähestikku mitte kuuluvat vokaali a, i ja u, mida väljendatakse kirjaapildis tähtede alla või peale kirjutatavate sümbolitega. (BBC Languages 2014) O ja e puuduvad keelest aga täielikult, ja seega ei ole sõna moslem truu araabia keelest pärit sõnale muslim, mistõttu kasutati ka lähteteksti tõlkes läbivalt sõna muslim. Molina ja Albiri järgi liigitub see laenamise alla.

Muslim omadussõnana

Sõna *Muslim* ei tähenda inglise keeles alati islamiusulist inimest, vaid sellega võib viidata ka millelegi islamiusku puudutavale, näiteks fraasis „[...] *portrayal of the Muslim prophet* [...]”. Siin ei oleks võimalik fraasi tõlkida muslimi prohvetiks, kuna muslim ei ole religioon vaid religiooni järgija. Samuti ei saaks siinkohal kasutada tõlget muslimist prohvet, kuna prohvet oli küll kindlasti muslim, aga see ei ole fraasi mõte. Järelikult tuli kasutada modulatsiooniprotseduuri ja tõlkida *Muslim prophet* eesti keelde islami prohvetiks.

Sarnast lahendust kasutati ka fraasi *a Muslim effect* juures. Muslimi mõjuks ei olnud seda võimalik tõlkida, kuna kontekstiliselt ei avaldanud mitte mõni muslim millelegi mõju, vaid silmas peeti seda, kuidas muslim olemine mõjutab teiste isikute käitumist muslimist isiku vastu. „Muslim olemise mõju“ oleks tõlkena veidi kohmakas olnud, seetõttu tarvitati taas modulatsiooniprotseduuri ja kasutati tõlkes fraasi „islami mõju“.

Act of Settlement

Act of Settlement on Inglise parlamendi 1701. aastal välja antud õigusakt, millega reguleeriti troonipärimist, täpsemalt oli selle eesmärk välistada katoliiklased trooni pärimisest ja lubada troonile ainult protestante (Encyclopaedia Britannica 2017). Kuna tegemist on mitusada aastat vana välismaa seadusega, mis Eestit kuidagi ei puuduta, puudub selle nimetusel ametlik eestikeelne tõlge. Järelikult oli vaja ise midagi välja mõelda. Inglisekeelsel terminil *settlement* on palju tähendusi, alustades kuhugi elama asumisest ja lõpetades võlgade tasumisega. *Settlement* tähendab ka millegi paika panemist või probleemi lahenduseni jõudmist, ja selle õigusakti kontekstis ongi tegemist paika panemisega, täpsemalt selle, kes on troonile lubatud ja kes ei ole. Otse paikapanemisseaduseks aga akti tõlkida ei saaks, sest see on ebamäärane. Parem on kasutada täpsustusprotseduuri ja luua termin selle kohta, mida paika pannakse. Sihttekstis sai kasutada tõlkena terminit „troonipärimisseadus“, mis kirjeldab seaduse üldist funktsiooni, sest ümberolev kontekst kirjeldas täpset reguleerimisala.

Nationalist parties

Siinkohal tekkis küsimus, kas kasutada tõlkevasteks rahvuslikke parteisid või natsionalistlikke parteisid. Oxford English Dictionary (2018) järgi tähendab *nationalism* „omaenda rahvuse huvide propageerimist või toetust, eriti teiste rahvuste huvisid välja jättes või kahjustades“. Eesti õigekeelsussõnaraamatu järgi on natsionalism ja rahvuslus sünonüümid, ning seletav sõnaraamat ei kirjelda termini juures eelnevalt mainitud teiste rahvuste huvide kahjustamist ja mainib ainult oma rahvuse säilitamist. Eesti kultuuriruumis tundub rahvuslus olevat positiivse konnotatsiooniga, eriti praeguses poliitilises olukorras, kus mitu erakonda ennast rahvuslikuna esitleb. Natsionalismil aga positiivne konnotatsioon ilmselt puudub, sest ükski poliitiline jõud end selle terminiga ei seosta ega ei kuuluta, et nad on natsionalistid. Samuti on teiste rahvuste huvide kahjustamist, eriti tõlgitud teose kontekstis, raske positiivseks lugeda, ning ka lauses, kus konkreetne termin esineb, võrreldakse Euroopa natsionalistlike parteide praegust käitumist 1930ndate äärmuslike parteide käitumisega: „*Nationalist parties throughout Europe have raised the specter of Islam in language not dissimilar to the way extremist parties in the 1930s scared compatriots about the Jewish threat.*” Sellest lausest on üsna selge, et lähteteksti autorid näevad natsionalismi halva nähtusena, ning kuna Eesti kultuuriruumis on natsionalismil tõenäolisemalt negatiivne konnotatsioon kui rahvuslusel, kasutati lõpuks tõlkevastena just otsetõlget „natsionalistlikud parteid“.

Multicultural ja sellega seotud väljendid

Lähtetekst rääkis mitmekesise kultuuriga ühiskondadest, seega esines tekstis mitu korda omadussõna *multicultural* ja sellega seotud väljendeid nagu *multiculturalism*, *multicultural approach* ja *multicultural experiment*. Kõnekeeles ja mõnikord ka näiteks uudiste pealkirjades kutsutakse seda nähtust eesti keeles multikultiks, kuid lähteteksti akadeemilisuse tõttu ei sobinud seda varianti kindlasti tõlkimisel kasutada. Ka versiooni „multikultuurne“ kohtab kirjalikes allikates üsna tihti, olgu need siis taaskord uudisteartiklid (ERR 2010) või Euroopa Liidu allikad (Skorobogatov 2015). Kui stiili poolest oleks see variant juba sobivam

vaste, siis keeleliselt ei ole see korrektne, ja probleeme on siin mitu, nagu kirjeldatakse „Ametniku soovitusõnastikus“ ja Keelenõuvakas. Esiteks ei ole siin õige kasutada sõna „kultuurne“, sest see tähendab kultuuristatut, kõrgel kultuuritasemel olevat või kultuurinimesele omast. Õige on kasutada „kultuuriline“, sest just see tähendab kultuuri alale kuuluvat. Teiseks sobib laenatud liite „multi-“, asemele paremini omakeelne liide „mitme-“. Eelneva tõttu kasutati sihtteksti lõppvariandis tõlkevastet „mitmekultuurilisus“ ja omadussõna „mitmekultuuriline“. Teoreetiliselt liigitub see tõlkevalik Molina ja Albiri järgi kalka alla.

Correspondence test

Terminit *correspondence test* esines lähtetekstis mitu korda, sest just selle katsemeetodiga uurisid autorid, kas muslimeid diskrimineeritakse tööturul. Meetod kujutas endast väljamõeldud isikutele elulookirjelduste koostamist ja nende elulookirjelduste saatmist tööpakkumistele, sealjuures olid elulookirjeldustes kõik produktiivsed omadused täpselt samad, aga religiooniga varieeriti. Lõpuks vaadati, kas erinevate religioonidega inimestel on erinevad vastamissagedused.

Ingliskeelsel terminil *correspondence* on eesti keeles kaks vastet: võõrsõna „korrespondents“ ja omasõna „kirjavahetus“. Kui puudub vajadus võõrsõna kasuks otsustada, olen üldjuhul eelistanud vastena pigem omasõnu kasutada, mistõttu valiti ka siin vasteks „kirjavahetus“. Terminiteine pool *test* tõlgiti kohe „katseks“, sest „kirjavahetustest“ võib kõlada nagu sõna „kirjavahetus“ mitmuse seestütlevas käändes. Nagu toimetamisel selgus, oleks „test“ olnud ka keeleliselt halb valik, aga sellest räägitakse täpsemalt järgmises alapeatükis termini *robustness test* juures. Kahest tõlgitud terminist moodustati seega esialgu liitsõna „kirjavahetuskatse“. Toimetades sai sellest aga „kirjavahetusel põhinev katse“, ehk kasutati lingvistilise võimenduse protseduuri, sest kirjavahetuskatsest võib jääda mulje nagu katse eesmärk oli saata kirju ja vaadata, kas need kohale jõuavad, mitte mõõta vastuste sagedusi.

3.2. Statistika ja andmeanalüüsi terminid

Lisaks eelmainitud terminitele ja fraasidele oli tekstis ka mitmeid sotsiaalteaduse, statistika ja andmeanalüüsi valdkondadesse kuuluvaid termineid. Osaliselt aitas nendele vastete leidmisele kaasa internetist leitav inglise-eesti andmeanalüüsi ja statistika oskussõnastik (2018). Nende valdkondade terminite juures on suurim probleem see, et isegi kui neil on eestikeelne vaste olemas, on see pahatihti otsetõlge inglise keelest, millega ei kaasne infot termini sisu kohta ja tavalugejale võib asi jääda arusaamatuks. Õnneks olid lähteteksti autorid sellele probleemile mõelnud, sest vähemalt mõne kitsa valdkonna terminiga kaasnes tekstis ka seletus. Siit kumab veelkord läbi, et autorid on suunanud oma teose laiemale publikule ja mitte ainult valdkonnakaaslastele.

Näiteks *identification problem* oli üks neist terminitest, millele järgnes tekstis seletus, kus kirjeldati, et termin tähendab huvialust tulemust põhjustava põhjusliku teguri tuvastamise raskust. Seega oli võimalik tõlkida see otse identifitseerimisprobleemiks. Andmeanalüüsi oskussõnastik pakkus termini *identification* vasteteks nii identifitseerimist kui ka tuvastamist, nii et teine variant oleks olnud identifitseerimisprobleemi asemel ka tuvastamisprobleemi kasutamine, kuid mõlemat varianti guugeldades tuli esimesele hulgaliselt rohkem vasteid kui teisele ja see tegi tõlkevaliku otsuse lihtsamaks.

Teine sisukirjeldusega termin oli *difference-in-difference design*, kuid tõlkimisel siin enam andmeanalüüsi sõnastikust abi ei olnud. Vaste otsimisel sai selgeks, et terminil ei ole olemas eesti keeles väljakujunenud vastet. Leidus erinevaid tõlkevariante nagu „diferents-diferentsis meetod“ (Rõõm; Urke 2014), „erinevate erinevuste meetoodika“ (Euroopa Liidu Teataja 2016) jm. Huvitaval kombel leiab vastet otsides ka eestikeelseid allikaid, kus on kasutatud tõlkimata fraasi „*difference-in-differences* meetod“ (Eesti Töötukassa analüüsiosakond 2011: 8). Magistriprojekti autori arvates on see põhjendamatult, sest fraasi sõnu on võimalik tõlkida ja vähemalt käesoleva projekti lähteteksti puhul tulekski seda teha. Siinsesse sihtteksti jõudnud tõlkevaste on „kahekordsete diferentside meetod“. Valiku põhjendus on see, et just seda varianti eelistati enim internetis kättesaadavates Eesti riigiasutuste raportites (nt Jaaksoo jt 2012: 179) ja ülikoolide lõputöödes (nt Rosin 2014: 39). Tõlgitavas tekstis terminile järgnenud seletuses, kus samuti esines sõna *difference*, kasutati

selle vastena sõna „erinevus“ ja mitte enam „diferents“, sest „võrdleme erinevust nende kahe erinevuse vahel“ kõlab tavalugejale oluliselt paremini kui „võrdleme diferentsi nende kahe diferentsi vahel“.

Robustness test ja robustly significant

Robustness test oli üks nendest terminitest, mille juures puudus selgitus – autorid kirjeldasid vaid, et nad korraldasid valiku nimetatud katseid ja katsete tulemus näitas, et ükski kontrollitud sotsiodemograafiline omadus ei olnud *robustly significant*. Robustsuse kontrollimisest räägitakse tavaliselt arvutiteaduses, kus see tähistab tarkvara vigade otsimise ja keerukates oludes töötamise uuringumetoodikat (Fernandez; Mounier; Pachon 2005). Kui süsteem peab katsetele vastu, on tegemist robustse süsteemiga.

Lähtetekstil ei ole aga arvutiteadusega midagi pistmist, ometi on seal robustsuskatseid tehtud. Tõlkevastet otsides selgus, et termin „robustsus“ on laienenud ka andmeanalüüsi ja statistika valdkonda, kus robustsuse kontrollimine tähendab muuhulgas uurimist, kas analüüsi järeldused jäävad ikka samaks, kui muudetakse eeldusi (Gelman 2017), nii et see on pisut sarnane vigade otsimise ja kvaliteedi garanteerimisega. Kui mõne eelduse muutumine muudab analüüsi järeldusi, siis on see eeldus *robustly significant*. Esialgseteks tõlgeteks saidki seega „robustsustest“ ja „robustselt oluline“, sest andmeanalüüsi ja statistika oskussõnastikus oli termini *robustness* vasteks toodud robustsus.

Teksti toimetades tekkis nende valikutega aga mitu probleemi. Esiteks selgus, et siin ei ole sobilik sõna „test“, sest „Ametniku soovitusõnastiku“ järgi on selle sõna tähendus inglise keele mõjul ebasoovitavalt laienenud – nimelt tähendab test eesti keeles millegi olemasolu indikaatoriga kontrollimist või standardülesannete kogumit teadmiste või vaimsete omaduste mõõtmiseks. Testi asemel on siin parem kasutada näiteks sõna „katse“. Suurem probleem oli aga terminiga „robustsus“, sest tõlkimiseks valitud strateegia järgi peaks lõplikust tekstist aru saama ka lugejad, kes pole statistikud, ja otsetõlge „robustsus“ ei anna tavainimesele kindlasti edasi sisu, mis selle termini taga tegelikult peitub. Andmeanalüüsi oskussõnastik pakub sõna *robustness* vasteks veel ka terminit „stabiilsus“. Seega kasutati lõppvariandina robustsustesti asemel stabiilsuskatset, kuna see peaks lugejale

olema veidi selgem kui algne vaste – tähendab ju stabiilsus seda, et miski püsib muutumatuna. Teoreetiliselt liigitub kasutatud võte täpsustuse alla, kuna kasutatakse konkreetsemat terminit kui lähtetekstis olev.

Stabiilsuskatse kasuks otsustamisega tekkis aga veel üks probleem juba niigi probleemse „robustselt olulise“ juures. „Robustselt oluline“ oli vähemalt sama ähmane kui „robustustest“, aga kuna esialgu kasutatud robustsus tekstist välja toimetati, kadus ära ka loogiline lüli eelneva lausega. Mõistlik oli seega ka siit robustsus ära kaotada ja midagi selgemat kasutada. Lõplikuks tõlkevariandiks jäi „robustselt olulise“ asemel „määrava tähtsusega“, millele annab konteksti ka sellele järgnev lause, kus kirjeldatakse, mida selle all täpselt mõeldakse.

3.3. Kantseliit ja stampsõnad

Kantseliit ehk paberlik keelepruuk on igapäevakeeles nii laialt levinud, et tahes-tahtmata satub ka parimate tõlkijate esialgsesse tõlkesse sisse stampsõnu, kantseliitlikke väljendeid ja lausekonstruktsioone. Magistriprojekti autori arvates oleks tõlkijatel eetiline edendada oma tööga ka konkreetset ja selget keelt ning vältida paberliku keelepruugi kasutamist, või oma töö ülelugemisel see vähemalt välja toimetada. Nõnda toimiti ka magistriprojekti tekstiga. Siin aitasid lahenduste leidmisel kõige rohkem kaasa erinevad Eesti Keele Instituudi allikad nagu „Eesti õigekeelsussõnaraamat“ (ÕS), „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKSS), „Ametniku soovitusõnastik“ (AMSS), veebiallikas Keelenõuvakk jt, samuti tulid kasuks Helika Mäekivi artikkel „Üheülbalised eurosõnad“ (2010), Kristel Ressi artikkel „Statistikatekstidest keeleteoimetaja pilguga“ (2010) ja Keelehooldekeskuse teos „Kuidas hoiduda kantseliidist“ (2010). Järgnevalt on kirjeldatud erinevaid lähteteksti esialgsesse tõlkesse sattunud stampsõnade ja kantseliidi näiteid ning neile leitud lahendusi.

Approach

Approach on sõna, mida teadustekstides kasutatakse üsna tihti, sest see sõna võib tähendada paljusid asju. Eesti keelde kiputakse sõna *approach* lähenemiseks tõlkima. Lähenemine tähendab aga peamiselt füüsilist lähemale tulekut ja AMSS soovitab kõigis muudes tähendustes leida täpsema sõna. Lähenemise asemel saab kasutada näiteks meetodit, arusaama, plaani, käsitlust, vms (Mäekivi 2010: 13–14). All on toodud kaks näitelause, milles algselt esines sõna „lähenemine“, kuid mis sealt välja toimetati.

Assimilationist approaches champion a model [...]	Assimilatsiooni pooldavad käsitlused toetavad mudelit [...]
[...] such an approach cannot break the self-perpetuating discrimination that Islamophobia generates.	[...] taoline meetod ei suuda lõhkuda islamifoobia tekitatud ennast kordavat diskrimineerimist.

Challenge

Nähes sõna *challenge* tekib paljudel tõlkijatel soov see väljakutseks tõlkida. Väljakutse eesti keeles tähendab peamiselt aga kahte asja: kutset duellile või operatiivteenistuste kohalekutsumist. Kui tegemist pole kummagagi neist kahest, soovitab AMSS väljakutse asemel kasutada sõnu ülesanne, katsumus, proovikivi, probleem, raskus vms, kuna need on täpsemad ja konkreetsema sisuga. Seda soovitus järgiti ka magistriprojekti lähteteksti tõlkes.

The challenge posed by Islamophobia is clear.	Islamifoobia põhjustatud probleem on selge.
Islamophobia is also a challenge to Western countries' economic performance.	Islamifoobia on samuti katsumus lääneriikide majandusarengule.
[...] our findings hold up to rigorous challenge.	[...] meie uurimistulemused on vettpidavad.

Suhtes

Lisaks tõlkimisel tekkinud eelmainitud stampsõnadele tuli leida asendus ka sõnadele, millega oli tõlkes liialdatud, nagu näiteks sõna „suhtes“. Konkreetne näide esialgsest tõlkest on järgmine:

Second, if Islamophobia is confirmed, is it indeed a rational response to a real threat?	Teiseks, kui islamofobia leiab kinnitust, kas on see tõesti ratsionaalne vastus reaalse ohu suhtes?
--	---

AMSS soovib sõna „suhtes“ asemel kasutada sõnu „kohta“, „vastu“, „üle“. Parim neist kolmest oleks siinkohal sõna „vastu“, aga kordus fraasis „vastus ohu vastu“ kõlab ebameeldivalt. Seega oli mõistlik leida sünonüüm sõnale „vastus“, et saaks alles jätta ülejäänud konstruktsiooni. Lõplik lause on tõlkes järgmine:

Teiseks, kui islamofobia leiab kinnitust, kas on see tõesti ratsionaalne reaktsioon reaalse ohu vastu?
--

Osas

Ka sõnaga „osas“ sai esialgses tõlkes liialdatud. AMSS-i järgi võib see sõna teha lause keerukaks või mitmemõtteliseks, samuti peetakse seda sageli ülearuseks. Ka Ressi artiklis liigitatakse sõna „osas“ kasutavad konstruktsioonid raskesti loetava teksti alla (2010: 45). Magistriprojekti teksti sooviti aga kindlasti kergemini loetavaks teha, sest lugejaskonna hulka kuuluvad ka tavainimesed. Tekstis ei olnud selliseid kohti, kust oleks sõna „osas“ lihtsalt ära saanud jätta, ehk ülearusust ei esinenud. Küll aga oli võimalik kasutada AMSS-i ja Ressi pakutud alternatiive, mis muutsid laused selgemaks ja vähem paberlikuks. Järgnevad mõned näited esialgsetest ja toimetatud lausetest.

[...] sisserrändajad ja kohalikud on asjakohaste omaduste osas võrdsed.	[...] sisserrändajad ja kohalikud on asjakohaste omaduste poolest võrdsed.
[...] kui kõik muu jääks nende osas samaks, aga nad oleks kristlased.	[...] kui kõik muu jääks nende puhul samaks, aga nad oleks kristlased.

Nominalisatsioon

Stampsõnade kasutamine on ainult üks osa kantseliidist. Paberliku kõnepruugi alla käivad ka erinevad keeleliselt kehvad konstruktsioonid, millest mõne vastu eksiti esialgu ka magistriprojekti. Üks näide on nominalisatsioon ehk -mine-lõpuliste vormide liigkasutamine koos tühiverbidega, Keelehooldekeskuse kantseliidi vältimise käsiraamatus on seda lausa nimisõnatõveks kutsutud (Pullerits 2010: 15). Seega toimetati liigsed nominalisatsioonid sihttekstist välja, kus see võimalik oli. Järgnevad mõned näitelauseid.

Ei ole aga selge, kas diskrimineerimine toimub ainult religiooni tõttu [...]	Ei ole aga selge, kas diskrimineeritakse ainult religiooni tõttu [...]
Edukas sisserrändajate lõimumine toimub hoopiski siis, kui [...]	Sisserrändajad lõimuvad edukalt hoopiski siis, kui [...]
Kui on tõesti nii, et muslimitest sisserrändajaid diskrimineeritakse nende religiooni tõttu [...] peame küsima, miks taoline diskrimineerimine aset leiab.	Kui on tõesti nii, et muslimitest sisserrändajaid diskrimineeritakse nende religiooni tõttu [...] peame küsima, miks selliselt diskrimineeritakse.

Üksikutesse kohtadesse otsustati nominalisatsioonid ka sisse jätta. Üks selline juhtum on näiteks lauses „Statistiline diskrimineerimine toimub, kui värbaja tugineb otsuse tegemisel statistikale [...]“. Keeleliselt oleks parem kirjutada „statistiliselt diskrimineeritakse, kui [...]“, aga statistiline diskrimineerimine on konkreetne termin, mille nimisõnavormi ei soovitud ära muuta, vähemalt mitte termini esimesel mainimisel.

Alapeatüki sissejuhatuses olevaid abistavaid allikaid uurides selgus, et suurt osa tihti esinevatest stampsõnadest ja kantseliidist üldiselt suudeti vältida juba tõlke esimeses versioonis. Paljudest halva keelekasutuse näidetest mindi otse mööda ja kasutati alateadlikult neile pakutud häid alternatiive. Siiski, nagu alapeatükist nähtus, sattusid mõned kantseliitlikud väljendid ja stampsõnad ikkagi teksti sisse, kuid toimetamisfaasis püüti ka nendest vabaneda.

KOKKUVÕTE

Magistriprojekti eesmärk oli tõlkida Claire L. Adida, David D. Laitini ja Marie-Anne Valforti teose „Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies“ esimesed kolm peatükki ning analüüsida tõlkimisel tekkinud probleeme ja neile leitud lahendusi. Tõlgitud peatükid moodustavad teose sissejuhatava osa ja on pühendatud muslimite lõimumise probleemidele kristliku pärandiga ühiskondades, diskrimineerimisele Prantsuse tööturul ning autorite sel teemal korraldatud uurimuse tutvustusele.

Magistriprojekti esimene peatükk koosneb sihttekstist. Magistriprojekti teises peatükis on analüüsitud lähteteksti ning määratletud tekstitüüp Katharina Reissi tekstitüüpide määratlust kasutades ning kirjeldatud võimalikku sihtrühma, kelleks on nii autorite valdkonnakaaslased, poliitikud kui ka teemast lihtsalt huvitatud lugejad. Informatiiv-operatiivset segatüüpi lähteteksti tõlkimise eesmärk oli anda edasi tekstis sisalduv teave. Tõlkeprotsessi eesmärgipärasusest lähtuvalt valiti tõlkeprotsessi kirjeldamiseks eesmärgipärasest tõlkimist käsitlev funktsionalistlik tõlketeooria ehk *skopos*-teooria. Kasutatud tõlkevõtete kirjeldamiseks on kasutatud Molina ja Albiri tõlkevõtete määratlust ning kõigi kasutatud tõlkevõtete juurde on toodud konkreetne näide sihttekstist.

Magistriprojekti kolmanda osa moodustab valitud tõlkeprobleemide ja nende lahenduste analüüs. Esmalt on kirjeldatud huvitavaid probleemseid termineid, seejärel keskendutud andmetöötluse ja statistika valdkonda kuuluvatele terminitele ning viimasena on vaadeldud tõlkimisel tekkinud kantseliiti ja stampsõnu ning nende väljatoimetamist.

Magistriprojekti autor tegi lähteteksti tõlkides ja toimetades ning projekti kirjutades järgnevad tähelepanekud. Esiteks, tõlkimisel ei tohtinud ära unustada seda, et sihtrühma kuuluvad ka tavalugejad. Mõned esialgu üsna otse tõlgitud andmeanalüüsi ja statistika valdkonna terminid tuli toimetades põhjalikult ümber teha, et avada tõlke abil terminite sisu, kui lähteteksti autorid polnud ise selgitust juurde lisanud. Kui tekst oleks olnud suunatud vaid statistikutele, oleks võinud jääda ka ähmasemate otsetõlgete juurde, kuna valdkonna inimesed saavad terminite sisust ka niimoodi aru. Lai sihtrühm eeldab aga tõlkijalt suuremaid jõupingutusi, et sihtteksti tõepoolest kõik huvilised mõistaks.

Teiseks tuli toimetamisel eemaldada arvestatav hulk kantseliiti, mis tahes-tahtmata esialgsesse tõlkesse sisse satub, kuna on igapäevakeeles nõnda laialt levinud. Head ja kogenud tõlkijad suudavad neid kahte probleemi tõenäoliselt vältida juba tõlkimise käigus ja toimetamine on selle võrra lihtsam. Väiksema kogemusega tõlkijad peaks aga eesti keelde tõlkides alati toimetamise ajal Eesti Keele Instituudi allikaid läheduses hoidma.

Magistrip projekti autor arvab, et projekti koostamine tuleb tõlkijaoskustele kindlasti kasuks, sest õpiti kasutama selgemat keelt ja vältima kantseliiti ning stampsõnu, õpiti uusi termineid andmeanalüüsi ja statistika valdkondadest ning omandati uusi teadmisi tõlkeprotsessi teoreetilise piiritlemise kohta.

KIRJANDUSE LOETELU

Adida, Claire L.; Laitin, David D.; Valfort, Marie-Anne 2016. *Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies*. Cambridge, London: Harvard University Press.

Ametniku soovitusõnastik. Kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/ametnik/> (22.04.2018).

Andmeanalüüsi ja statistika oskussõnastik 2018. Kättesaadav <https://term.eki.ee/termbase/view/8917007/> (05.05.2018).

BBC Languages 2014. A Guide to Arabic - The Arabic alphabet. Kättesaadav <http://www.bbc.co.uk/languages/other/arabic/guide/alphabet.shtml>. (22.04.2018).

Eesti keele seletav sõnaraamat (2009). Kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (23.04.2018).

Eesti õigekeelsussõnaraamat (2013). Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/qs/> (22.04.2018).

Eesti Töötukassa analüüsiosakond 2011. Tööturukoolituse mõjuanalüüs. Kättesaadav https://www.tootukassa.ee/sites/tootukassa.ee/files/TOOTURUKOOLITUSE_MOJUANA_LUUS.pdf (05.05.2018).

Elliot, Geoff 2005. Reporting diversity. How journalists can contribute to community cohesion. Kättesaadav [http://media-diversity.org/en/additional-files/documents/A%20Guides/Reporting%20Diversity%20how%20journalists%20can%20contribute%20\[EN\].pdf](http://media-diversity.org/en/additional-files/documents/A%20Guides/Reporting%20Diversity%20how%20journalists%20can%20contribute%20[EN].pdf) (10.05.2018).

Encyclopaedia Britannica 2017. Act of Settlement. Kättesaadav <https://www.britannica.com/event/Act-of-Settlement-Great-Britain-1701> (05.05.2018).

Euroopa Liidu Teataja 2016. Kokkuvõtte komisjoni otsusest, 11. mai 2016, millega koondumine kuulutatakse kokkusobimatuks siseturuga (juhtum M.7612 – Hutchinson 3G UK / Telefónica UK) (teatavaks tehtud numbri C(2016) 2796 all). Kättesaadav [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-ET/TXT/?uri=CELEX:52016XC0929\(02\)&fromTab=ALL&from=ET](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-ET/TXT/?uri=CELEX:52016XC0929(02)&fromTab=ALL&from=ET) (05.05.2018).

ERR 2010. Merkel: multikultuurne ühiskond on läbi kukkunud. Kättesaadav <https://www.err.ee/411282/merkel-multikultuurne-uhiskond-on-labi-kukkunud> (11.05.2018).

Gelman, Andrew 2017. What's the point of robustness checks? Kättesaadav <http://andrewgelman.com/2017/11/29/whats-point-robustness-check/> (10.05.2018).

Jaaksoo, Katrin; Kitsing, Meelis; Lember, Karel; Rebane, Tanel 2012. Ettevõtlus- ja innovatsioonipoliitika vahehindamine. Kättesaadav https://www.eas.ee/images/doc/sihtasutusest/uuringud/ettevotlus/vahehindamine_loppraport_2012.pdf (05.05.2018).

Keelenõuvakk. Kättesaadav <http://keeleabi.eki.ee/index.php?leht=4&act=1> (25.04.2018).

Molina, Lucia; Albir, Amparo Hurtado 2002. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta: Translators' Journal* Vol. 47 No. 4: 498–512.

Mäekivi, Helika 2010. Üheülbalised eurosõnad. — Hallik, Katrin; Kasemets, Katre (toim.). *Et lugeja võiks tulla*. Tallinn: Eesti keele sihtasutus, 7–39.

Nida, Eugene A. 2002. *Contexts in Translating*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Nord, Christiane 2006. Translating as a Purposeful Activity: A Prospective Approach. *TEFLIN Journal* Vol. 17 No. 2: 131–143.

— 2010. Functionalist Approaches. — Yves Gambier, Luc van Doorslaer (toim.). *Handbook of Translation Studies: Volume 1*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 120–128.

Oxford English Dictionary Online 2018. Nationalism, n. Kättesaadav <http://www.oed.com/view/Entry/125289> (08.05.2018).

Pullerits, Egle 2010. Kuidas hoiduda kantseliidist. Kättesaadav http://engine.koduleht.net/templates/keelehooldekeskus/files/mdl_files.php/4_kantseliit_A_C.pdf (15.05.2018).

Reiss, Katharina 1981. Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation. *Poetics Today* Vol. 2 No. 4: 121–131.

Ress, Kristel 2010. Statistikatekstidest keeleteoimetaja pilguga. — Hallik, Katrin; Kasemets, Katre (toim.). *Et lugeja võiks tulla*. Tallinn: Eesti keele sihtasutus, 40–51.

Rosin, Kaisa 2014. Innovatsiooniosakute toetusmeetme mõjuanalüüs rahastamisperioodil 2007-2013. Kättesaadav <https://digi.lib.ttu.ee/i/file.php?DLID=2381&t=1> (05.05.2018).

Rõõm, Tairi; Urke, Katrin 2016. Eurole ülemineku mõju inflatsioonile Eestis. *Eesti Panga toimetised* 4/2016. Kättesaadav <https://www.eestipank.ee/publikatsioon/toimetised/2014/62014-tairi-room-katri-urke-eurole-ulemineku-moju-inflatsioonile-eestis> (05.05.2018).

Skorobogatov, Georgi 2015. Et olla tõeliselt multikultuurne, peab Euroopa olema mitmekeelne. Kättesaadav <https://ec.europa.eu/epale/et/blog/be-truly-multicultural-europe-must-be-multilingual> (11.05.2018).

Suurkask, Heiki 2013. Moslem või muslim. Eslam või islam. Vaidlus ja peavalu peitub kolmes vokaalis. Kättesaadav <http://forte.delfi.ee/news/teadus/moslem-voi-muslim-eslam-voi-islam-vaidlus-ja-peavalu-peitub-kolmes-vokaalis?id=66482342> (10.05.2018).

SUMMARY

Rasmus Nõmmeots

Claire L. Adida, David D. Laitini ja Marie-Anne Valforti teose „Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies“ valitud peatükkide tõlge ja tõlke analüüs

Translation of selected chapters of “Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies” by Claire L. Adida, David D. Laitin and Marie-Anne Valfort and an analysis of the translation

Master’s project

2018

65 pages

The aim of this Master’s project was to translate the first three chapters of “Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies” by Claire L. Adida, David D. Laitin and Marie-Anne Valfort from English into Estonian, and to analyse the translation problems encountered in the translation and their solutions. The selected chapters constitute an introduction into the whole book which describes how Muslims face discrimination in Christian-heritage societies in general, in the French labour market, and how the authors determined that such discrimination indeed exists.

The Master’s project is divided into three chapters. The first chapter consists of the target text. The second chapter focuses on the analysis of the source text. The text type of the source text is determined using the typology by Katharina Reiss, and the potential target readership of the text is also described. The potential readership may be both scientists in the same field as the authors as well as policy makers and common readers interested in the topic. The purpose of translating was to communicate the information present in the source text, which is why the functional approach was adopted to describe the translation process, as the functional approach focuses on purpose-based translating. The classification of translation

techniques by Molina and Albir was used to describe the techniques utilised in the translation, and specific examples from the target text were provided.

The third chapter of the Master's project consists of an analysis of selected translation problems and their solutions. Firstly, various interesting terminological problems are described, which is followed by the description of terminological problems from the fields of data analysis and statistics, and the final part of the chapter focuses on bureaucratic jargon that ended up in the first version of target text, and how it was edited out of the final version of the text.

The author of the Master's project made the following observations in the course of the project. Firstly, it was important during the translation process to keep in mind that common readers were also included in the target audience. Some direct translations of terms from the fields of data analysis and statistics in the initial target text had to be thoroughly reconsidered in the editing phase to explain to the common reader the substance of the terms that people in the respective fields use on an everyday basis, if the authors themselves had not provided an explanation. Direct translations would have been acceptable if the source text had been targeted to a narrow, strictly field-centred audience. A broad target readership, however, expects the translator to really make an effort to communicate information in a way that every reader would understand.

Secondly, numerous occurrences of bureaucratic jargon that unintendedly ended up in the initial translation due to its proliferation in everyday communication also had to be edited out. Experienced translators are probably able to avoid this, a little less experienced translators should utilise sources that help to edit the jargon out.

The author of the Master's project considers the project to be an important milestone in his personal development as a translator, since he acquired new knowledge how to use clear language and avoid bureaucratic jargon, learned new terms in the fields of data analysis and statistics, and was able to use translation theory to describe his translation choices.

Lõputöö autori kinnitus

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Rasmus Nõmmeots

..... Rasmus Nõmmeots.....

(allkiri)

..... 21.05.2018

(kuupäev)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rasmus Nõmmeots,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Claire L. Adida, David D. Laitini ja Marie-Anne Valforti teose “Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies” valitud peatükkide tõlge ja tõlke analüüs“,

mille juhendaja on Piret Rääbus,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05.2018